

Városodás, vándorlás, nemzetiség

Adatok és szempontok az erdélyi városi térségek etnikai arculatváltásának vizsgálatához

Megjelent előbb a Regio 1991. 4. számában, majd jelentősen bővítve és módosítva:
Erdélyi Szemle. 1994. 5–6. sz. 156–197. p. Egyes részeiben átszerkesztett, javított változat.

Az *urbanizáció* kettős értelmű fogalom. Egyrészt azt jelenti, hogy a népesség mind nagyobb száma és hányada tömörül a városokban. Ez a – számszerűen könnyen megragadható jelenség – a városodás. Ugyanakkor e fogalomban kifejezésre jut az is, hogy a városi civilizáció és életforma fokozatosan általános lesz az egész településhálózatban, vagyis a falusi és városi társadalom egységesül. Ez a folyamat a *városiasodás*.¹ Az urbanizáció a maga teljességében csak sokoldalú megközelítéssel (a településföldrajz, statisztika- és népesedéstudomány mellett a politika- és gazdaságtörténet, szociológia, antropológia, szociálpszichológia eszközeinek segítségével) vizsgálható. Írásunk – mely a közelmúlt romániai, közelebbről *erdélyi* városnövekedésének számait kívánja az etnikai viszonyok alakulásával összefüggésben láttatni – az urbanizációnak csupán a mennyiségi oldalával, a városodással foglalkozik.²

A népesség területi koncentrálódását kísérő etnodemográfiai folyamatok közül Erdélyben a városok fokozódó (el)románosodása a legszembevetőbb. Ez – a térség geopolitikai helyzetéből adódóan bizonyos helyeken és bizonyos mértékig természetesen – folyamat az utóbbi évtizedekben minden korábbit felülmúló, s szükségszerűnek már egyáltalán nem tekinthető lendületet vett. A túlhajszolt iparfejlesztésen alapuló urbanizáció során, mely a helyi megélhetési lehetőségeiktől megfosztott falusiak millióit vonzotta (vagy kényszerítette) városi központokba, város és vidéke nyelvtérületen belüli természetes kapcsolódását – a nemzeti homogenizálás és az erőltetett asszimiláció politikájával párosulva – ott is figyelmen kívül hagyták, ahol ennek tekintetbe vételére lehetőség nyílt volna. Mindez a századunk folyamán többször is megbolygatott, de az ötvenes évekig inkább csak hagyományos törésvonalai mentén fellazult etnikai erőviszonyok végletes átrendeződéséhez vezetett Erdély nagy részében. E változásokban közrejátszott, hogy Románia mai városhálózata – A. Gergely András szavaival élve – gyakorlatilag egész országrészek átszervezése és mozgósítása árán jött létre, vagyis nem kis részben távoli vidékek közötti népvándorlás eredménye. Egyes erdélyi mikrorégiók nemzetiségi egyensúlyának felbomlásához tehát közvetve vagy közvetlenül a Kárpátokon túlról Erdélybe irányuló betelepülés is hozzájárult.

E népesedési metamorfózist – miként arra a tanulmány címe is utal – három egymással érintkező jelenséggör összefüggésében kívánjuk nyomon követni. Először a városok és a városi népesség gyarapodását jelző főbb számadatokat mutatjuk be. Majd e gyarapodás forrásait tanulmányozva a városnövekedésben döntő szerepet játszó vándormozgalmakat vesszük számba. Mindezek kapcsán megkíséreljük feltárni az országrészeket is átfogó migráció hatását az etnikai viszonyok alakulásában. Ahol lehetett, e folyamatokat a századelőig visszapillantva szemléltetjük, elsősorban azonban az utóbbi évtizedek számadatainak áttekintésére vállalkoztunk.³

A jelenségegyüttes vizsgálatának főbb forrásait a bukaresti statisztikai hivatal népszámlálási és népmozgalmi közleményeiben találjuk. Közülük az 1948 után nyilvánosságra hozott számsorok csak részleges információkat nyújtanak. Ez időponttól ugyanis a természetes szaporulat a statisztikai évkönyvekben csupán összevont formában, valamennyi város együttes adataként jelenik meg, ezért az egyes városok természetes és tényleges szaporulatát nem vethetjük egybe. Az összevont adatok megynkénti (illetőleg tartományonkénti) részletezése is csak 1956-tól ismert, sőt ilyen formában való közlésük 1966–1972, illetve 1985–1989 között is szünetelt, így a jelzett időpontokban országrészek szerinti bontásuk sem lehetséges. Zavaró tényező továbbá a statisztikai nyilvántartás kritériumainak gyakori váltakozása. A számok 1981-ig az úgynevezett „városi környezet” (*mediul urban*) elasztikusan értelmezett fogalomkörére vonatkoznak, s csupán ettől az időponttól választhatók külön a – legalábbis közigazgatási értelemben – hagyományosan városnak tekinthető település-együttesek adatai. Nem azonos az adott helységben *illetősséggel* bírók (*populația cu domiciliul*), vagyis a tulajdonképpeni

állandó népesség, valamint a *ténylegesen ott élők* (populația stabilă), azaz a lakónépesség száma sem. Az utóbbi szám az ideiglenes tartózkodási engedéllyel – de állandó jelleggel – ott lakó, ám más helységi illetőségűeket is magában foglalja, de hiányoznak belőle a huzamosabb időn át távol élő helységi illetőségűek. A két szám különbsége az utóbbi két évtizedben növekedett meg. Eltérésük a jelenlévő népesség javára különösen az úgynevezett zárt városokban, vagyis ott szembeötlő, ahol a letelepedés külön engedélyhez volt kötve. A statisztikai évkönyvek 1979–1991 között a népességszámot mindkét szempont szerint részletezték. Ez időből idézett lélekszám-adataink – az 1977. és 1992. évi népszámlálási publikációkhoz igazodva – a *ténylegesen ott élő* (lakó-) népességre vonatkoznak. Végül meg kell említenünk, hogy a *tényleges és természetes szaporulat* különbözete sem volt mindig pontosan kimutatható. A statisztikai évkönyvek ugyanis a természetes szaporulatot *naptári évre* vonatkozóan teszik közzé, míg a két népszámlálás között a természetes szaporulat, valamint a külső és belső vándorlások figyelembevétel megállapított népességet a népmozgalmi mutatószámok kiszámításához szükséges *évközepe* népességgént adják meg. A két népszámlálás közé eső vizsgálati időszakok utolsó éveit az évközepe népességszámmal zártuk, s az adott évre vonatkozóan a természetes szaporodás felét vettük alapul. Ezáltal – tekintettel a természetes szaporulat kisebb arányára a városok számszerű növekedésében – az adattorzulás minimálisra szorítható, bár teljesen így sem küszöbölhető ki, mivel az egyes hónapok természetes szaporodása is eltérhet egymástól.

A városi népesség fogalma a román településszisztematikában

Az urbanizációs jelenségeket taglaló román statisztikai irodalomban a *városi és vidéki (falusi) népesség* (populația urbană și rurală), illetőleg a *városi és vidéki (falusi) környezet* (mediul urban și rural) kifejezések váltakoznak egymással. E terminológia pontos értelmezéséhez elengedhetetlen a román közigazgatás néhány sajátosságának az ismerete.

A román közigazgatásban kezdetben az összes lakott hely gyűjtőneve a *község* (comună) volt, és ezeknek két csoportját különböztették meg: a *vidéki és városi községeket* (comune rurale și urbane). A vidéki községek vagy egyetlen faluból álltak, ha az a községi közigazgatási terhek viselésére egymagában képes volt, vagy pedig több falut egyesítettek, ha azok e terhek viselésére külön-külön képtelenek voltak. (Ez a megkülönböztetés a régi magyar közigazgatási jog kis és nagy községeire emlékeztet, azzal a különbséggel, hogy a magyar körjegyzőségek kis községeitől eltérően a román falunak nem volt saját tanácsa, előjárósága, bírása, azaz külön községi szervezete.) A vidéki községek csoportjából külön kell választanunk az úgynevezett elővárosi vagy *városkörnyéki községeket* (comuna suburbană), melyek építészeti, közegészségügyi és rendészeti szempontból alá voltak rendelve annak a városnak, amelyhez tartoztak.⁴ A korabeli (1930, 1941 és 1948. évi) román népszámlálások a városkörnyéki községek adatait a főljük rendelt városok adatai között tartották nyilván.

Románia 1950-ben végrehajtott területi átszervezése szakított a hagyományos közigazgatási beosztással. Az erről rendelkező törvényt több ízben is módosították, s ennek során 1956-ban egy új köztes települési kategória jelent meg: az úgynevezett *városi jellegű település* (localitatea asimilată urbanului). A városi jellegű településeknek három fajtáját különböztették meg: a) munkásközpontokat (centre muncitorești), amelyekben a foglalkoztatott népességnek több mint a fele nem-mezőgazdasági dolgozó volt; b) gyógyfürdő- és üdülőhelyeket (stațiuni balneo-climaterice), ezekben az ott üdülők aránya az állandó népességnek legalább a felét elérte; c) és azokat a településeket, melyek hatalmas városi központok 10 kilométeren belüli vonzáskörzetében voltak találhatóak (localități aflate în zona de influență). Ezeket az (egy vagy több faluból álló) település-együtteseket a távlati gazdaság- és területfejlesztési tervek városi szerepkörre jelölték ki.⁵ Számukat 1966-ban egy rövid életű minisztertanácsi határozat jelentősen megnövelte. Státusuk lényegében változatlan maradt, vagyis e településeket továbbra is városi környezetbe sorolt községekként (comunele incluse în mediul urban) tartották számon.

Az ötvenes-hatvanas évek területi-közigazgatási változásai magukat a városi településeket sem hagyták érintetlenül. A rendelkezések értelmében ugyanis a város a *tényleges városi központon* kívül egyéb, a várost alkotó (többnyire falusias) településeket is magában foglalt. A közigazgatási jog ily módon a szuburbanizációs folyamatok egy részét a városhatárok mögé terelte, ezáltal is oldva a hagyományos város-fogalmat.

Az 1968. évi közigazgatási reform – a történelmi megyéket csak részben újjáélesztve – visszatért

a megyerendszerhez. A rajonok (illetőleg a korábbi járások) kiiktatásával kétszintes igazgatási rendszert alakítottak ki, melyben a községeket közvetlenül a megye alá rendelték. A városok számát jelentősen megnövelték, a várost alkotó települések mellett pedig további helységeket, úgynevezett „város-hoz tartozó falvakat” helyeztek közvetlenül városi igazgatás alá. Az új rendszerben a megszűnt (többségükben várossá előléptetett) „városi jellegű települések” helyét a városi alárendeltségű községek foglalták el. Ez utóbbiak kijelölésének a kritériuma a következő volt: a település (vagy település-együttes) ipari jellegű város mellett helyezkedjen el, attól ne legyen tíz kilométernél távolabb és aktív lakossága legalább ötven százalékának a megélhetési forrása a városban működő nem mezőgazdasági egységekben végzett munkából származzon. A városi alárendeltségű község fő feladata így lényegében a „szálláshely” biztosítása lett. E közigazgatási típus közbülső állomást képviselt a városiasodás útján, mely folyamat végső célja az volt, hogy a település egyesüljön azzal a várossal, melynek alárendelték.⁶ A városkörnyékiség kritériumának kihangsúlyozása a szuburbanizációs folyamatok felerősödésével függ össze; e kötődés a települési típus hivatalos megnevezésében is kifejezésre jut (visszatértek a román közigazgatásban hagyományosnak számító comuna suburbană elnevezéshez). E fogalom tartalmát talán az – egyes romániai magyar szakírók szóhasználatára nyomán meghonosodott – *peremközség* kifejezés adja vissza a legszemléletesebben.

E rövid történeti áttekintés összegzéseként megállapítható, hogy a település-földrajzi értelemben vett város – falu és a közigazgatásban használatos – a román településstatistika által is adaptált – város – község fogalma nem azonos. A közigazgatási értelemben vett település többnyire település-együttest jelent, egy központtal és az annak alárendelt helységekkkel. *Falusi jellegű település minden igazgatási egységben található*, vagyis nem csupán a községekben és peremközségekben, hanem az agglomerációs övezetekre kiterjeszkedő városokban is.

Az eddigiekből következően a román településstatistika adataiban a falusi lakosság kifejezés kizárólag a *vidéki községek* falvaiban élőket jelenti. Külön problémát jelentenek a bizonytalan státusú – hol városnak-várostartozéknak, hol falunak, hol meg önálló egységnek tekintett – városi jellegű települések, illetve peremközségek, mivel a román statisztikai szolgálat népmozgalmi adatai egészen a nyolcvanas évek elejéig e közigazgatási egységek lakóit is – „városi környezetben” élőként – többnyire a *városi lakosság közé számították*. Ezzel az eljárással még a metodológiai szempontok megváltozása óta megjelent publikációkban is találkozhatunk.⁷ E helységek (a továbbiakban egységes szóhasználatul élve: peremtelepülések) városi környezetbe történt besorolása az erőltetett városfejlesztés prekonceptióit tükrözte, hiszen java részük nem felelt meg az általánosan elfogadott városi kritériumoknak (ez a megállapítás egyébként nem egy, a városi rangot akkoriban elnyert településre is érvényes). E települési típus megítélése később változott (1981-ben bizonyos közigazgatási módosításokkal párhuzamosan külön egységgé szervezték, napjainkra pedig ismét községgé minősítették vissza őket), adataik azonban utólag nem mindig választhatók külön a városi népmozgalom összesített számsorai-ból.

A városodás országos adatai

A városok (illetőleg városi jellegű települések) számának és népességének gyarapodásáról, valamint a városi népességnek az összes népességhez viszonyított arányáról az 1. táblázat nyújt áttekintést.⁸

A Románia mai területén élők száma 1910/1912 és 1992 között 78,7 százalékkal, több mint *tízmillió* fővel lett több. A táblázat alapján megállapítható, hogy e növekmény lényegében a *városok lélekszámát gyarapította*. Az összlakosságból 1910-ben még csupán 16,2 százalékkal részesedő városi népesség számaránya 1985-ben elérte az 50 százalékot, sőt a tágabb értelemben vett városi környezetben élőké túl is haladta azt. A pusztá számadatokat tekintve tehát Románia – mint arra, a ceaușescui aranykort akaratlanul is apologizálva, a korabeli szakmai közlemények nem egyszer hivatkoztak – az „urbánus országok” sorába lépett, lakossága „városiasodott nemzetté” vált.

A tényleges városok lakosságának évi átlagos növekedési üteme 1948–1956 és 1966–1977 között volt a legszembetűnőbb (3,10, illetve 3,90%), de a többi időszakhoz viszonyítva az 1956–1966 közötti évi 2,72 százalékos növekedési arányszám is magasnak tekinthető. A jelzett időszakokban a városi népesség gyarapodásának két legfontosabb forrása: a gyorsított ütemben fejlesztett ipari és igazgatási központok felé irányuló vándormozgalom, vagyis a *falusi lakosság városokba áramlása*, valamint *falusi települések városokká nyilvánítása*, illetőleg városokhoz csatolása volt.

1. táblázat
A városnövekedés számai Romániában 1910/1912–1992 között

Év	Városi környezetben élők összesen	%	A városok száma	A városok lélekszáma	%	A peremtelepülések száma	A peremtelepülések lélekszáma	%	A városi lélekszám évi átlagos gyarapodási üteme*
1910/1912	2 065 020	16,2	118	2 065 020	16,2	–	–	–	–
1930	3 051 253	21,4	142	2 865 027	20,1	98	186 226	1,3	2,19
1941	3 806 615	23,6	147	3 512 909	21,8	67	293 706	1,8	2,18
1948	3 713 139	23,4	153	3 486 995	22,0	36	226 144	1,4	-0,36
1956	5 474 264	31,3	171	4 746 672	27,1	183	727 592	4,2	3,10
1966	7 305 714	38,2	183	6 220 089	32,6	238	1 085 625	5,6	2,72
1977	10 239 345	47,5	236	9 395 729	43,6	147	843 616	3,9	3,90
1985	12 061 695	53,1	237	11 370 092	50,0	135	691 603	3,1	2,03
1992	12 391 819	54,3	260	12 391 819	54,3	–	–	–	1,33

* A tényleges városoké, az előző időponttól, az időszak közepi – átlagos – lélekszámhoz viszonyítva, százalékban. A városi népesség adatai 1930-ban, 1941-ben és 1948-ban a peremközségekkel együtt számítva.

Források: Magyar Statisztikai Közlemények, Új sor. 42. köt. (1912): 280–455., Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930. Vol. 2. (1938): 2–519., Recensământul general al României din 1941 6 aprilie (1944): 1–300., Az 1941. évi népszámlálás (1947): 498–642., Golopenția, A. – Georgescu, D. (1948): 11., 37–41., Measnicov, I. (1968, 1969): táblamelléklet, Geografia României. Vol. 2. (1984): 29., Anuarul statistic (1986): 14–15., Recensământul populației și locuințelor din 7 inuarie 1992. Vol. 1. (1994): 5–9.

E tényezők népességnövelő hatása a tényleges gyarapodás és a természetes szaporulat különbségében mutatható ki. Az egyes időszakok erre vonatkozó értékeit a 2. táblázat gyűjti egybe.

2. táblázat
A városi népesség gyarapodásának forrásai Romániában 1931–1992 között^a

Időszak	Tényleges	Természetes	Vándorlási külön- bőzet	Közigazgatási változások ^b
	népszaporodás vagy fogyás (-)			
1931–1941	755 362	72 320	650 000	33 000
1941–1948	-93 476	...	...	...
1948–1956	1 033 533	132 500	675 000	226 037
1956–1966	1 473 417	342 500	982 300	148 623
1966–1972	1 556 700	...	...	523 798
1972–1977	1 618 940	405 000	1 213 940	–
1977–1981	1 089 167 ^c	456 000	633 200	–
1981–1985	885 196 ^c	312 064	565 723	7 409 ^d
1985–1989	941 711 ^c	...	...	244 653 ^d
1989–1991	80 016	130 602	-50 586	–

Kurzív szedés: becsült érték.

^a A tényleges városoké. A városi népesség adatai 1930-ban, 1941-ben és 1948-ban a peremközségekkel együtt, a tényleges gyarapodás a népszámlálási időpontok között, a természetes szaporulat naptári évekre számítva.

1966–1991 között a népszámlálások közti időszakhatárok évközepi népességszámának és az adott évben a természetes szaporulat felének az alapul vételével.

^b A várossá nyilvánított, illetve a városokhoz került, vagy elcsatolt települések lélekszáma az időszak kezdetén.

^c Az 1977. évi népszámlálásból kiindulva számított hivatalos adatok alapján, az illegális kivándorlást figyelmen kívül hagyva.

^d Az újonnan létesített városok időszak végi lélekszáma.

Források: Ua. mint az 1. táblázatban, továbbá lásd a 9–15. sz. jegyzetekben.

A tényleges és természetes gyarapodás különbözete már 1931–1941 között is – ekkor a városokban és peremközségekben élők 755 362 fős növekedéséhez a természetes népmozgalom mindössze 72 320 fővel járult hozzá⁹ – igen magas, 683 042 volt. Ebből a vándorlási többlet kb. 650 ezer főt tett ki (86,0%).¹⁰ Megjegyzendő, hogy a városba költözők – 328,6 ezer fővel – fele részben Bukarest lélekszámát gyarapították; a rendkívüli körülményeknek is köszönhetően, hiszen tömegük, akárcsak a háború küszöbén álló, megcsönkült Románia több más városában, a mozgósított katonaságot, illetőleg az időlegesen elhelyezett menekülteket is magában foglalta.

A viláégést követően, 1948 és 1956 között a migrációs hozadék nagyjából megegyezett a háború előttivel. A városokban és a peremtelepüléseken élők száma 1 761 125-tel lett több; e gyarapodásból a természetes szaporulat 295 ezer lélekre tehető.¹¹ A 1466 ezer főnyi különbözethez (83,4%) jelentős mértékben járultak hozzá a közigazgatási változások. A városi jellegűnek nyilvánított falusias településeket leszámítva az 1956-ban létezett városok lélekszámának növekedése a megelőző nyolc év során csupán 807 496 volt, amiből a bevándorlás 675 ezer főnyire (83,6%) becsülhető. (Ez a két népszámlálás között összesen 1 033 353 fős városi növekménynek a 65,3 százaléka. Az új városalakulások részesedése 21,9, a természetes szaporulaté mindössze 12,8 százalék.) A faluról városba telepedőknek ekkor csupán kb. egyötöde áramlott a fővárosba.¹²

1956–1966 között a városi környezetben élők száma 1 831 450-nel lett több. A gyarapodásból a természetes szaporulat 413 ezer fő,¹³ tehát az összlakosság növekményének több mint háromnegyede (1418 ezer fő, azaz 77,4%) a vándormozgalmaknak és az új városok létrejöttének köszönhető. A növekedés a peremtelepülések nélkül 1 473 417, a friss városok nélkül pedig 1 324 794 lélek, amiből a természetes szaporulat 342,5 ezer¹⁴ (25,9%), a bevándorlás 982,3 ezer főnyi (74,1%). (Bukarest migrációs gyarapodása 150 ezer lélek.)

Az 1966. és 1977. évi népszámlálás közt eltelt 10,8 év 2 933 631 főnyi városnövekedéséből (a peremtelepülésekkel együtt) a természetes szaporulat 34,2 százalékot tett ki, míg a faluról városba költözködés 60,5 százalékban, az adminisztratív intézkedések 5,3 százalékban éreztették hatásukat.¹⁵

E periódusból az 1977. évi népszámlálást megelőző négy és fél esztendő – azonos közigazgatási területre vonatkozó – adatai közvetlenül is összehasonlíthatók. A városok és peremközségek lélekszáma 1972. július 1. és 1977. január 5. között 1 648 779-cel gyarapodott, amiből a természetes szaporulat részesedése 423 998 fő volt. A vándorlási különbözet (1 224 781) aránya ezúttal igen magas, 74,3 százalék. (Mint a 2. táblázatból kitűnik, lényegében hasonló arányokat kapnánk, ha a számokat a tényleges városokra vonatkoztatva próbálnánk megbecsülni.)

A főváros migrációs növekedése a 1966 és 1977 között 383 084 lélek volt, s ebből 284 507 az utolsó négy és fél évre esett. A hatvanas-hetvenes évek átlagait a román statisztikusok a háború utáni időszak egészére általánosíthatónak tartják: véleményük szerint a városok migrációs gyarapodása és természetes szaporulata összességében véve 2:1 arányban viszonyult egymáshoz.¹⁶

A hetvenes évek végén *a faluról városba költözés üteme némileg mérséklődött*. 1977. január 5. és 1981. július 1. között a városi környezetben élők száma 954 348-cal, pontosabban – a közben megszűnt 12 peremközség nélkül – 1089 ezerrel nőtt. Ebből a természetes szaporulat 472 ezer, a vándorlási különbözet 617 ezer fő, ez utóbbi részesedése tehát csak 56,6 százalék. A csökkenés a municípiumok és városok adataira szorítkozva is – lélekszámuk növekedése 1 089 167, míg a beköltözés 633,2 ezer főnyi (58,1%) – jól érzékelhető. Noha a következő négy év a falu–város irányú mozgás időleges élénkülését hozta (a vándorlási többlet ekkor közel 64%), az extenzív iparfejlődés lefékezésére, a falu népesség-kibocsátó erejének gyengülése, a városhálózat kiegyenlítődése és a városok befogadóképességének telítődése a városba áramlás addigi ütemének visszaesését vonta maga után.¹⁷

A nyolcvanas években – a vándormozgalmak utóhatásaként – *erősödött a városok belső reprodukciós képessége*. A megváltozott környezet ugyanis késleltetve éreztette születésszám-mérséklő hatását; a vándormozgalmak előtt nyitott kis- és középvárosokban – sőt még a jelentékeny autochton népességgel bíró, s bizonyos fokig „zárt” nagyvárosokban is – jó ideig az újonnan jöttek magasabb termékenysége dominált.¹⁸ A népmozgalmi adatok tanúsága szerint az utolsó másfél évtizedben a városokban az elveszületések aránya fokozatosan az országos átlag fölé emelkedett. A viszonylag magas születésszám – s az országos átlagnál jóval kedvezőbb halálozási arányszám – eredményeként a *természetes szaporulat belső tartalékai* ellensúlyozni tudták a migrációs források apadását, és egyre jelentősebb mértékben járultak hozzá a városi népesség növekedéséhez. (Az már más kérdés – s ennek jelei láthatók –, hogy idővel a városnak ez a demográfiai előnye nemcsak elenyészik, hanem a világ-irányzatnak megfelelően valószínűleg a visszajára is fordul majd.)

A romániai „városrobbanás” kezdetekor a városodottság szintje viszonylag alacsony volt. A szembetűnő népességnövekedéshez tehát a nagyarányú földrajzi mobilitás mellett – különösen az 1956. és 1977. évi népszámlálásokat megelőzően – a várossá nyilvánítások is hozzájárultak. 1910/1912 és 1985 között a városok száma gyakorlatilag megduplázódott, az átlagos városnagyság pedig – a városok közvetlen szomszédságában lévő falvak bekebelezése révén – több mint a kétszeresére nőtt.¹⁹ A „városcsinálás” folyamata 1968-ban tetőződött (ekkor egyidejűleg 49 helység kapott városi rangot és összesen 594 falusi település került a városok közigazgatási határain belülre),²⁰ majd a nyolcvanas évek végén – a falurendezi program részeként – egy újabb városiasítási hullámnak lehetünk tanúi.

Az 1910/1912 óta létesült városok lakóinak száma 1992-ben 2 218 996 volt (ez a városi népesség 10 326 799 fős gyarapodásának 21,5 százaléka), s ha az eltelt nyolc év során megszakítatlanul városi státust élvező települések területgyarapodását is figyelembe vesszük, akkor ez a szám akár a két és félmilliót is elérheti. Összességében nem túlzás tehát azt állítani, hogy az 1910/1912–1992 közötti urbanizációs népességyarapodásnak legalább egynegyede a közigazgatási változásoknak köszönhető.

A városodás erdélyi adatai

A régió városnövekedésének főbb adatait – a Kárpátokon túli országrész megfelelő számaival egybevetve – a 3. táblázat foglalja össze.

3. táblázat
A városnövekedés a két nagy országrészben 1900–1992 (a Kárpátokon túl 1912–1992) között

Év	Városi környezetben élők összesen	%	A városok száma	A városok lélekszáma	%	A peremtelepülések száma	A peremtelepülések lélekszáma	%	A városi lélekszám évi átlagos gyarapodási üteme*
a) A Kárpátokon túl									
1912	1 382 459	18,4	77	1 382 459	18,4	–	–	–	–
1930	2 087 835	23,9	93	1 911 928	21,9	90	175 907	2,0	2,31
1941	2 652 971	26,0	97	2 367 014	23,2	62	285 957	2,8	2,36
1948	2 594 235	25,6	101	2 374 212	23,5	31	220 023	2,2	-0,33
1956	3 319 211	29,4	92	2 992 828	26,6	78	316 383	2,8	1,79
1966	4 392 512	35,5	93	3 840 720	31,0	122	551 792	4,5	2,51
1977	6 471 635	46,0	124	5 837 078	41,5	99	634 557	4,5	3,95
1985	7 564 489	51,1	125	7 071 141	47,8	87	493 348	3,3	2,28
1992	7 962 122	52,8	142	7 962 122	52,8	–	–	–	1,84
b) Erdélyben									
1900	557 911	11,4	38	557 911	11,4	–	–	–	–
1910	682 561	13,0	41	682 561	13,0	–	–	–	2,01
1920	721 546	14,1	40	721 546	14,1	–	–	–	0,55
1930	963 418	17,4	49	953 099	17,2	8	10 319	0,2	2,93
1941	1 153 644	19,5	50	1 145 895	19,4	5	7 749	0,1	1,77
1948	1 118 904	19,4	52	1 112 783	19,3	5	6 121	0,1	-0,45
1956	2 165 053	34,7	79	1 753 844	28,1	105	411 209	6,6	5,74
1966	2 913 202	43,2	90	2 379 369	35,3	116	533 833	7,9	3,04
1977	3 767 710	50,2	112	3 558 651	47,4	48	209 059	2,8	3,84
1985	4 497 206	56,8	112	4 298 951	54,3	48	198 255	2,5	2,01
1992	4 429 697	57,4	118	4 429 697	57,4	–	–	–	0,46

* A tényleges városoké, az előző időponttól, az időszak közepi – átlagos – lélekszámhoz viszonyítva, százalékban. A városi népesség adatai 1930-ban, 1941-ben és 1948-ban a peremközségekkel együtt számítva.

Megjegyzés: A mindenkor közigazgatási határok között.

Források: Ua., mint az 1. táblázatban, továbbá Martinovici, C. – Istrati, N. (1921): Dicționarul comunelor, Recensământul populației din 21 februarie 1956. Vol. 1. (1960): 17–158., Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966 (1968) [Erdély tartományonkénti kötetek], Recensământul populației și locuințelor din 5 ianuarie 1977. Vol. 1. (1980): 7–8., Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992. Vol. 1. (1994): 1.

Az ország 1910/1912 és 1992 közötti népességnövekedésének kevesebb mint egynegyede jutott Erdély területére. Míg a Kárpátokon túli országrészek lakossága megkétszereződött, Erdélyé alig másfélszeresére nőtt. Így e régiónak az ország összlakosságából való részesedése 41,2 százalékról 33,9 százalékra esett vissza.

Az erdélyi népességnövekedés elmaradása elsősorban az 1948 előtti – két háborút és többszöri hatalomváltást magában foglaló – periódusra vezethető vissza. A második világháborút követően a növekedés üteme felgyorsult, 1956–1977 között megközelítette az ország (és 1966–1977 között elhagyta a Kárpátokon túli területek Bukarest nélkül számított) átlagát, 1977–1985 között pedig mind az ország, mind a Kárpátokon túli területek átlaga fölé emelkedett.

A városnövekedés számait – melyek az 1920. évi erdélyi összeírásnak köszönhetően az első főhatalomváltás korszakfordulója szerint is tagolhatók – érdemes a századelővel kezdődően áttekintnünk.

Erdélyben a városodás a regáti urbanizáció akkori ütemét messze meghaladóan már a század első évtizedében dinamikusnak mondható. Míg 1899–1912 között az Ókirályságbeli városi népesség éves átlagban mindössze 1,28 százalékkal gyarapodott,²¹ Erdélyben ez a ráta – 1900–1910 között – 2,01 százalék volt.

Az első világháborút követően a Kárpátokon túli városfejlődés ritmusa is felgyorsult. Azt ugyan nem tudjuk, hogy pontosan mennyi lehetett a regáti városiak száma közvetlenül a háború után, de feltehetően – Erdélyhez hasonlóan – nem volt kevesebb, mint az ország hadbalépése előtt. Az urbánus népesség regáti növekedésének évi átlaga még a háborús évtized közepén számított értékhez viszonyítva is elérte a 2,6 százalékot, vagyis csaknem megegyezett az erdélyi középértékkel, a harmincas években pedig jelentősen túlhaladta azt. (Igaz, e két évtizedben a regáti népességkoncentráció legfontosabb színtere még a főváros volt.)²²

Ezt követően az új román államalakulatba tagozódott országrész és a Kárpátokon túli vidékek városodása közti fáziseltolódás ismét Erdély javára billentette a mérleget. Ez a jelenség különösen az 1948–1956 közötti periódusban szembetűnő, amikor az erdélyi városnövekedés ritmusa többszörösen felülmúlta a Kárpátokon túli országrészekét s majd csak a nyolcvanas évtizedben süllyedt ismét az országos fejlődés szintjére. Így némi különbség még az elmúlt négy és fél évtized összesített adataiban is kimutatható: míg a Kárpátokon túli városok népességének száma 1948 és 1992 között 3,3-szorosára (Bukarest nélkül számítva 3,8-szorosára) nőtt, az erdélyi városoké ugyanez idő alatt a négyszeresére emelkedett.

Az urbanizációs népességtartalék mozgósítása a 4. táblázatban foglaltak szerint alakult.

4. táblázat
A városi népesség gyarapodásának forrásai a két nagy országrészben 1901–1992
(a Kárpátokon túl 1931–1992) között^a

Időszak	Tényleges	Természetes	Vándorlási külön- bőzet	Közigazgatási változások ^b
	népszaporodás vagy fogyás (-)			
a) A Kárpátokon túl				
1931–1941	565 136	65 040	48 2000	18 100
1941–1948	-58 736	...	...	...
1948–1956	398 593	...	...	-17 033
1956–1966	847 892	205 730	631 040	11 129
1966–1972	933 375	...	...	283 242
1972–1977	1 062 983	255 000	808 000	–
1977–1981	664 874 ^c	290 960	373 950	–
1981–1985	569 189 ^c	196 669	365 111	7 409 ^d
1985–1989	672 113 ^c	...	...	185 469 ^d
1989–1991	218 868	82 066	136 802	–

Időszak	Tényleges	Természetes	Vándorlási különbözet	Közigazgatási változások ^b
	népszaporodás vagy fogyás (-)			

b) Erdélyben

1901–1910	124 650	2 1437	80 172	23 041
1911–1920	38 985	-12 480 ^e	55 600 ^f	-4 138
1921–1930	241 872	18 935	132 253	90 684
1931–1941	190 226	7 280 ^g	167 992	14 954
1941–1948	-34 740	...	...	-1 839
1948–1956	634 940	...	...	243 070
1956–1966	625 525	136 770	351 260	137 494
1966–1972	623 325	...	...	240 556
1972–1977	555 957	150 000	405 950	–
1977–1981	424 293 ^c	165 040	259 250	–
1981–1985	316 007 ^c	115 395	200 612	–
1985–1989	269 598 ^c	...	...	59 184 ^d
1989–1991	-138 852	48 536	-187 388	–

Kurzív szedés: becsült érték.

^a A tényleges városoké. A városi népesség adatai 1930-ban, 1941-ben és 1948-ban a peremközségekkel együtt, a tényleges gyarapodás a népszámlálási időpontok között, a természetes szaporulat naptári évekre számítva.

1966–1991 között a népszámlálások közti időszakhatárok évközépi népességszámának és az adott évben a természetes szaporulat felének az alapul vételével.

^b A várossá nyilvánított, illetve a városokhoz került, vagy elcsatolt települések lélekszáma az időszak kezdetén.

^c Az 1977. évi népszámlálásból kiindulva számított hivatalos adatok alapján, az illegális kivándorlást figyelmen kívül hagyva.

^d Az újonnan létesített városok időszak végi lélekszáma.

^e 1911–1918 között és 1920-ban.

^f Az odavándorlás és elvándorlás különbözete + háborús embervesztés.

^g 1931.I.1. – 1941.IV.1. (Észak-Erdélyben 1931.I.1. – 1940.VIII.1.) között.

Források: Ua. mint a 2. táblázatban, továbbá Magyar Statisztikai Közlemények. Új sor. 1. köt. (1902): 280–455., Új sor. 46. köt. (1913): 280–459., Népesedéssziszti iratok. A-2. A népmozgalom főbb eredményei 1911–1920 [KSH Levéltár], Anuarul statistic al României (1922–1939/1940), Ionescu, N. T. (1927): 57–62.

A beköltözés kezdettől fogva jelentős, esetenként az országos átlagot meghaladó részt képviselt a jelenkori Erdély városainak lélekszám-növekedésében. A főbb vonzásközpontokat az I. világháború előtt az akkori Bihar, Kolozs, Szatmár, Temes, Arad és Maros-Torda megyékben találjuk, de ide sorolható Hunyad, valamint Krassó-Szörény megye is, később városi rangra emelt bánya- és ipartelep-ekkel. A húszas-harmincas években e sor Brassó és Szeged megyékkel bővült. Az urbánus gyarapodás súlypontja 1931–1941 között délre tevődött át; az évtized vándorlásainak 71,7 százalékát, 120 448 főt Erdély Romániában maradt városai szívták fel. Ez helyenként az északról menekültek ideiglenes jelenlétét jelzi (pl. Belényes, Balázsfalva, Torda, Déva esetében), de ennél számottevőbb a jelentős ipari központoknak (Brassó, Nagyszeben, Temesvár, Arad, Resica) a háborús stagnálás ellenére is maradandó népességi nyeresége.²³ Északon a nettó vándorlási nyereség a nagyobb városokban – Bihar és Maros-Torda megyéket kivéve – csökkent, másutt viszont (pl. Háromszék és Udvarhely megyék városaiban) szembeszökően megugrott. Mindez a hagyományos mozgásirányoknak a II. bécsi döntés hatására bekövetkezett összekuszálódását jelzi. Az új határmegvonás következményei a déli iparvidékekről Székelyföldre történő visszahúzódás esetében tetten érhetők, ott azonban, ahol korábban jelentős román betelepülés zajlott le, az egymást kölcsönösen kiegyenlítő menekültáradat egyenlege elfedi a városok népcseréjének tényleges méreteit.

A háborút és az újabb főhatalomváltást követően az addig többé-kevésbé spontán migrációs folyamatok e térségben is irányítottá váltak. Ettől kezdve a városodás és a vándormozgalmak korábban nem tapasztalt, szinte nagyságrendnyi léptékváltásának lehetünk tanúi.

1948–1956 között az újonnan – legnagyobb számban Dél-Erdélyben és a Körös-Máramarosvidéken – létesített peremtelepülésekkel együtt a tágabb értelemben vett „városi környezetben” élők száma megkétszereződött (a növekmény 1 046 149 fő). De a szigorúan vett városi növeke-

mény sem kevés; a városi jellegű településeket leszámítva 634 940 lélek. A többlet 38,3 százalékban az új városalakulásoknak köszönhető. E periódus erdélyi népmozgalmának adatai pontosan nem ismeretesek. Az országos mutatókból kiindulva azonban a városba települők száma hozzávetőlegesen 300–325 ezerre becsülhető, többre, mint (Bukarest nélkül) a Kárpátokon túl.²⁴ Nem véletlen, hogy a városnövekedés a főváros után a belső-erdélyi tartományokban volt a legszámottevőbb (276 ezer fő, az induló népességhez mérve 34,7%), különösen délen, a Brassó környéki és hunyadvidéki iparvidéken (196 ezer fő, 43,5%), mely részek *az ország legtávolabbi vidékeiről is vonzották a falusi lakosságot*.²⁵ Ekkor még „a szűkös erőforrások, a koncentrált ipartelepítés és az ország nagy részének infrastrukturális elmaradottsága miatt a fejlesztési politika jórészt a korábban is fejlett területeket részesítette előnyben”.²⁶ Brassó lélekszáma 41 690 fővel a másfélszeresére, Vajdahunydé 27 890-nel több mint a négyszeresére (!) duzzadt. A hagyományos ipari tengely mentén említésre méltó még egyes bánsági kis- és középvárosok növekedése. E térségek iparosításának üteme a várossá nyilvánítások számain is lemérhető: a 27 új erdélyi városból tizenötöt itt találunk, több későbbi város pedig ekkor lett peremtelepülés (Aninoszabányatelep, Hobicaurikány, Kudzsir, Pusztakalán, Boksánbánya, Nándorhegy). A szűkebb értelemben vett Erdély egyéb vidékein az iparfejlesztés Aranyosgyéres, Fogaras, Dicsőszentmárton, Nagydisznód, Marosújvár, Medgyes és Torda növekedését gyorsította fel. A nagyobb városok közül Brassó mellett mind arányában, mind pedig számszerűen Nagyszeben és további tartományi székhelyek: Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagybánya és Temesvár gyarapodása mondható jelentősnek.

1956 és 1966 között a „városi környezetben” élő népesség 748 149 fős gyarapodásából mindössze 167 581 köszönhető a természetes szaporulatnak.²⁷ Az 580 568 fős különbözet jelentős részarányt képviselt (77,6%), bár ezen belül a vándorlási többlet – melynek aránya az újjászervezett peremtelepülések nagy száma miatt az országos átlag alatt maradhatott – nehezen becsülhető. Az erdélyi városok lélekszámának növekedése a peremtelepülések nélkül 625 525 fő volt. Ebből az időszak végén létesített városok lélekszáma 137 494, az 1956-ban is létezettek gyarapodása 488 031 fő. Ez utóbbiak természetes szaporulata kb. 136 770 (28,0%), vándorlási nyeresége pedig 351 260 főnyi (72,0%). A leggyorsabb ütemben Hunyad (48,2%) és Máramaros tartomány városai (40,1%) városai gyarapodtak, sorrendben Brassó (30,0%) és a Maros–Magyar Autonóm tartomány városai (29,3%) zárkoznak fel mögéjük. Abszolút számban a legmagasabb növekedést Brassó (39 511 fővel), Temesvár (31 986 fő), Kolozsvár (30 940 fő), Vajdahunydé, Nagybánya, Nagyvárad, Marosvásárhely (20–30 ezer fő között), Arad, Nagyszeben, Szatmárnémeti, Resica, Medgyes, Petrozsény és Déva (10–20 ezer fő között) mondhatta magáénak. Temesvár és Arad lélekszám-gyarapodása teljes egészében a bevándorlásnak köszönhető, de ez a tényező igen fontos volt Nagyvárad (87,2%), Déva (84,2%), Vajdahunydé (79,9%), Nagybánya (78,8%), Resica, Szatmárnémeti (77,7%), Kolozsvár (74,6%) és Marosvásárhely (74,4%) esetében is. A kisebb városok közül Szászrégen, Dés, Szamosújvár, Balázsfalva, Brád és Felsőbánya lélekszáma ugrott meg (5 ezer körüli értékkel) ugyancsak 70–80 százalékban a beköltözések által.

Az erdélyi „városrobbanás” valójában helyi explóziók térben változó, időben elhúzódó sorozata. E folyamat kiteljesedése a hetvenes–nyolcvanas évek fordulójára esett. Ekkor az új közigazgatási, terület- és településhálózat-fejlesztési koncepciónak megfelelően a korábban elmaradott vidékeken is megkezdődött a „munkaerő-felszívó iparosítás”. Ha az 1966–1992 között eltelt két és fél évtized egészére nem is, de kritikusabb szakaszaira a vándormozgalmak adatai kiszámíthatók. A városba áramlás folyamata 1972. július és 1977. január között tetőződött. E rövid, négy és fél esztendő „csúcsideje” migrációs hozamának (több mint 400 ezer léleknek) a részesedése az országos szintnél valamivel visszafogottabb (73,1%), ezt követően azonban a vándormozgalmak magasabb arányt képviseltek az erdélyi városok népességnövekedésében (1977. január – 1981. július között: 61,1%), mint az ország területének egészén. Ez a részesedés később sem sokkal süllyedt az országos számarány alá (1981–1985 között 63,5%).

A városnövekedés – egyebek mellett az új igazgatási központok vonzása következtében – 1966–1977 között északon nyert új lendületet. Itt a városi lélekszám-gyarapodás 35,8 százalékos erdélyi átlagát Hargita (55,5%), Beszterce-Naszód (52,4%), Kovászna (50,3%), Szilágy (48,3%), Szatmár (39,3%), Kolozs (36,6%) és Maros megye (36,4) lépte túl. Délen Brassó (49,6%) és Temes megye (43,3%) városodásának üteme haladta meg az átlagot – székhelyeik kiugró (93 130, illetve 95 110 fős) gyarapodása következtében. Az addig gyors iramban urbanizálódó Hunyad megyei térség most az utolsó helyre szorult vissza (21,1%). Igaz, a megye székhelyévé nyilvánított Déva lélekszáma közel a kétszeresére (97,9 százalékkal) nőtt, mint ahogy az azonos státusú többi kis (15–25 ezres lélekszámú) város is hasonló iramban tört a középvárosi nagyság felé: így Zilah (110,8%), Csíkszereda (101,8%),

Sepsiszentgyörgy (90,1%), Beszterce (73,7%) és Gyulafehérvár (68,9%). A kisvárosok közül még Feketehalom, Barcarozsnyó, Székelyudvarhely, Élesd, Fogaras, Kudzsir, Újmoldova, Kézdivásárhely, Karánsebes és az apró fürdőhelyek szaporodási üteme volt számottevő. Egyedülállóan gyors a balánbányai növekedés (161,7%). Temesvár, Kolozsvár és Brassó ekkor került a 200–300 ezer lakosú, Nagybánya, Marosvásárhely és Szatmárnémeti pedig a 100–200 ezer lakosú települések csoportjába.

A statisztikai évkönyvekben közzétett népesség-kimutatás és az 1977. évi népszámlálás eredményeinek összevetéséből az is kiderül, hogy az 1977. évi népszámlálás időpontjában országosan közel 10 százalékkal volt nagyobb a városi lélekszám, mint azt addig – az 1966. évi állandó népesség számából kiindulva – hivatalosan becsülték.²⁸ A városi lakónépesség országosan mintegy 824,5 ezer fős – részben illegális beköltözés általi – többletéből 187,1 ezer Bukarestet, 332,4 ezer a Kárpátokon túli országok többi városát, közel ugyanennyi, 305 ezer pedig Erdély városait gyarapította. Brassó megye városaiban az 1977. évi népszámlálás 70,5 ezer fővel talált többet (ebből 48,4 ezerrel Brassóban), mint ahogy az addig számítható volt. Temes megyében 58,7 ezer (ebből 49,3 ezer Temesváron), Kolozs megyében 37,2 ezer (34,8 ezer Kolozsvárott), Arad megyében 22,8 ezer (20,1 ezer Aradon), Szeben megyében 21,1 ezer (15,8 ezer Nagyszebenben), Maros megyében 14,5 ezer (10,6 ezer Marosvásárhelyen), Krassó-Szörény megyében 12,5 ezer, Bihar megyében 12 ezer, Szatmár, Hargita és Fehér megyében 11 ezer, Kovászna és Beszterce-Naszód megyében 8,5 ezer, Szilágy megyében 6 ezer fő körüli volt a várakozást meghaladó beköltözés. A különbség csupán Hunyad megyében elhanyagolható.

A Hunyad megyei városnövekedés lefékeződésére a migrációs többlet példátlanul alacsony mértéke ad magyarázatot (részaránya a megye városi népességének tényleges gyarapodásán belül 1972–1976 között mindössze 12,2 százaléknyi volt). A bevándorlás üteme ez idő alatt Máramaros, Maros, Hargita, Szatmár, Kovászna megyében is elmaradt az erdélyi középértéktől. Városaik lélekszámának átlagosnál dinamikusabb növekedése annak tulajdonítható, hogy a környező szapora vidékekről frissen beköltözöttek ekkor még őrizték szülőhelyük termékenységi szokásait. Délen Fehér és Szeben megyében volt hasonló a helyzet. Máshol mindenütt az erdélyi átlag körüli vagy afölötti mértékű a betelepülés – az élen (a lélekszám növekedéséből való 85–95 százalékos részesedéssel) természetesen Temes, Arad és Brassó megye állt.

Erdély városodottságának szintje 1956-ban jutott túl az országos átlagon. Ez az *extenzív városiasítási hullámnak* köszönhető. 1956-ig az ország városainak mindössze egyharmada volt Erdélyben található. Ekkor azonban a 27 új városalakulat révén ez az arány 46,2 százalékra ugrott, s lényegesen azóta sem csökkent.

5. táblázat
Az 1910 óta megszakítás nélkül létező városok lélekszámának
és az összes népességhez viszonyított arányának alakulása
(Ezer fő, százalék)

Év	Románia		A Kárpátokon túl		Erdély	
1910	2025,9	15,9	1351,5	18,0	674,4	12,8
1930	2632,9	18,4	1761,6	20,2	871,3	15,7
1948	3189,8	20,1	2193,7	21,7	996,1	17,3
1956	4130,8	23,6	2783,0	24,7	1347,8	21,6
1966	5294,3	27,7	3549,0	28,7	1745,3	26,0
1977	7748,6	36,0	5191,0	36,8	2557,6	34,1
1985	9469,1	41,7	6306,8	42,6	3162,3	39,9
1992	10172,8	44,6	6927,5	45,9	3245,3	42,0

Az 5. táblázat adataiból kiviláglik, hogy az 1910 óta megszakítás nélkül fennálló városok lakosságának részesedése a régió összlakosságából Erdélyben *mindvégig* az országos átlag alatt maradt. (Körül országosan 106, Erdélyben – az 1910–1930 között városi rangját elveszített Kolozs és Vizakna nélkül – 39 települést foglal magában.) A nyolc évtized során létesült új városok lakóinak száma 1992-ben 1184,4 ezer volt; a „városcsinálás” tehát az országos 21,5 százalékkal szemben itt legalább 31,6 százalékban járult hozzá az urbánus népesség gyarapodásához.

Az etnikai tagolódás változásai

Mint azt a népesség etnikai tagolódásának alakulását nyomon követő 1. függelék összesített számadatai is jelzik, az erdélyi városnövekedés lendületéhez csupán az itt élő románság gyarapodási üteme fogható. Az erdélyi románok tényleges szaporodása a hatalomváltás óta az 1948–1956 közötti periódust kivéve mindvégig meghaladta a népnövekedés országos átlagát, sőt elérte az Erdélyen kívüli országrészek lakosságáét, beleértve a fővárost is. 1910–1992 között a románság száma megduplázódott, ugyanakkor a többi etnikum lélekszáma – a cigányság és a rutének kivételével – csökkent.

6. táblázat
Az etnikai megoszlás alakulása Erdély városaiban 1900–1992 között

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Ebből				
						Zsidó, jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb	Szlovák
Szám szerint										
1900a	557 911	103 948	340 275	100 647	13 041	...	...	943	3 834	1 708
1910a	682 561	120 929	441 130	104 524	15 978	...	...	751	5 890	1 841
1920n	721 546	181 678	330 397	105 664	103 807	91 113	...	...	...	...
1930a	963 418	331 131	431 641	130 074	70 572	48 207	4 405	1 739	3 641	2 974
1930n	963 418	336 756	365 008	126 936	134 718	100 413	10 869	3 388	4 341	4 730
1941n	1 153 644	395 057	548 217	136 711	73 659	45 000	...	...	...	...
1948a	1 118 904	562 141	436 665	80 239	39 859	22 940	...	...	...	...
1956a	1 753 844	988 427	591 970	146 384	26 063	7 564	5 026	2 095	4 601	1 042
1956n	1 753 844	985 584	554 324	141 981	71 955	38 724	8 278	2 653	6 037	3 070
1966a	2 379 369	1 537 995	657 902	159 153	24 319	965	4 839	2 428	6 901	1 328
1966n	2 379 369	1 536 477	639 470	156 700	46 722	12 842	7 403	2 988	8 081	2 678
1977n	3 558 651	2 464 300	848 061	170 034	76 256	7 554	31 802	4 376	13 119	7 937
1992a	4 429 697	3 413 047	898 954	61 177	56 519	275	25 480	5 017	13 009	7 367
1992n	4 429 697	3 351 001	898 387	71 187	109 122	2 568	69 145	6 708	14 533	8 158
Százalék szerint										
1900a	100,0	18,6	61,0	18,0	2,4	...	...	0,2	0,7	0,3
1910a	100,0	17,7	64,6	15,3	2,4	...	...	0,1	0,9	0,3
1920n	100,0	25,2	45,8	14,6	14,4	12,6	...	...	...	...
1930a	100,0	34,4	44,8	13,5	7,3	5,0	0,5	0,2	0,4	0,3
1930n	100,0	34,9	37,9	13,2	14,0	10,4	1,1	0,3	0,4	0,5
1941n	100,0	34,2	47,5	11,9	6,4	3,9	...	...	...	...
1948a	100,0	50,2	39,0	7,2	3,6	2,0	...	...	...	...
1956a	100,0	56,4	33,8	8,3	1,5	0,4	0,3	0,1	0,3	0,1
1956n	100,0	56,2	31,6	8,1	4,1	2,2	0,5	0,1	0,3	0,2
1966a	100,0	64,6	27,6	6,7	1,0	*	0,2	0,1	0,3	0,1
1966n	100,0	64,6	26,9	6,6	1,9	0,5	0,3	0,1	0,3	0,1
1977n	100,0	69,3	23,8	4,8	2,1	0,2	0,9	0,1	0,4	0,2
1992a	100,0	77,0	20,3	1,4	1,3	*	0,6	0,1	0,3	0,2
1992n	100,0	75,6	20,3	1,6	2,5	0,1	1,6	0,1	0,3	0,2

Megjegyzések:

1930-ban, 1941-ben és 1948-ban a peremközségekkel együtt.

Az évszám után: a = anyanyelv, n = nemzetiség szerint.

1900-ban és 1910-ben a német rovat a jiddis nyelvűeket is magában foglalja.

Kurzív szedés: becslés.

Források: Ua. mint a kötet végén található függelékben.

Ez idő alatt a városi népesség nemzetiségi megoszlásában is szembevető aránymódosulás következett be. A román városiak száma a több mint nyolc évtized alatt példátlan ütemben közel a *huszonnyolcszorosára* nőtt. Ezáltal Erdélyben ma már a románság 59 százaléka városban él, megelőzve

az 56 százalékban urbanizálódott magyarságot. Lezajlott tehát a *románok városodása*. Számarányuk – az erdélyi összlakosságból való részesedésükhöz hasonlatosan – a városi népességen belül is elérte az ott élők háromnegyedét, vagyis a legtöbb helyen végbement, vagy pedig erőteljes ütemben zajlik a *városok románosodása*.

E változások nem egyformán érintették Erdély különböző vidékeit. Tekintettel e régió hagyományos etnodemográfiai térszerkezetére és a városfejlődést századunkban befolyásoló tényezőkre, célszerűnek tűnik a városok nemzetiségi arculatváltásának folyamatát észak–déli elkülönítésben is – a képzeletbeli mezsgyét Bihar, Kolozs, Maros-Torda, Udvarhely és Háromszék megyék 1910-ben létezett városai (gyakorlatilag a II. bécsi döntés vonala) mentén megjelölve – nyomon követni. A főbb etnikumok számarányának alakulását e törésvonalnak megfelelően a 7. táblázat szemlélteti.

7. táblázat
A főbb etnikumok számarányának alakulása Észak- és Dél-Erdély városaiban 1910–1992 között
(Százalék szerint)

Év	Észak-Erdély					Dél-Erdély				
	Összes népesség	Román	Magyar	Német	Egyéb	Összes népesség	Román	Magyar	Német	Egyéb
1910	335 667	9,8	84,3	4,7	1,1	346 894	25,3	45,6	25,5	3,6
1920	369 230	20,7	54,8	5,3	19,2	352 316	29,9	36,3	24,5	9,3
1930	459 625	28,6	57,5	3,0	10,9	503 793	39,6	33,2	23,1	4,1
1941	509 113	8,2	86,1	1,9	3,8	644 531	54,8	17,1	19,7	8,4
1948	488 252	34,5	61,8	0,7	3,0	630 652	62,4	21,4	12,2	4,0
1956	670 843	38,2	59,2	1,2	1,4	1 083 001	67,6	18,0	12,8	1,6
1966	881 818	48,2	50,2	1,0	0,6	1 497 551	74,3	14,4	10,0	1,3
1977	1 403 956	55,2	42,8	0,7	1,3	2 154 695	78,4	11,5	7,4	2,7
1992	1 878 625	61,7	35,8	0,7	1,8	2 551 072	85,9	8,9	2,3	2,9

1910, 1930, 1948, 1956, 1966: anyanyelv, 1920, 1941, 1977, 1992: nemzetiség szerint

Az urbanizáció 1910-ben még északon volt előrehaladottabb: a városokban élők itt az összes népesség 15,4 százalékát képviselték, míg délen részesedésük csupán 11,3 százalékot tett ki. Ezek az arányok azonban 1941-ig kiegyenlítődtek (a városodottság szintje ekkor északon 19,7, míg délen 19,3 százalék volt), s ettől kezdve folyamatosan a déli részek javára tolódtak el 1956-ban a városi népesség számaránya északon 24,5 százalékot, délen 30,8 százalékot, 1992-ben északon 53,2 százalékot, délen pedig már 60,9 százalékot ért el. Ezzel párhuzamosan – s megszakítatlanul – zajlott a déli megyék városaiban a románság térhódítása. 1941-ben már nem csupán a városi összlakosságban, de az egyes városokban is a románok kerültek túlsúlyba (25-ben abszolút, 3-ban relatív többséggel), az újonnan várossá lett Resicabánya kivételével, ahol a németek akkor még – utoljára – tartani tudták viszonylagos fölényüket. Ma Dél-Erdély 73 városából 72 román, egyetlenegy, Nagylak pedig szlovák többségű.

Az új uralom számára a főhatalomváltást követően kétségtelenül a zömében magyar többségű észak-erdélyi városok „nacionalizálása” jelentette a legnagyobb kihívást. E településeken a román anyanyelvűek száma 1930-ban már négyszerese volt az 1910. évinek, a magyar anyanyelvűeké viszont (a magyar többségű Nagyszalonta és Bánffyhunyad várossá nyilvánítása ellenére) megfogyatkozott. A magyarság számarányának visszaesésében az elmenekülés, az államapparátus, az alkalmazotti és szabad foglalkozású réteg kicserélődése, valamint a vidéki és a Kárpátokon túli román népesség beáramlása mellett a disszimiláció is szerepet játszott. Máramarosszigeten pl. ekkor a – részben a magyarságtól különvált – jiddis anyanyelvűek közössége volt a legnépesebb. Mindezek ellenére 1930-ban Észak-Erdély 22 városából 15 még mindig abszolút magyar többségű volt, egy pedig (Szászrégen) megtartotta a századelőn kialakult viszonylagos magyar jellegét. Bár a románság Nagybányán, Désen, Szamosújváron és Besztercén már relatív többségre tett szert, ténylegesen csupán a három és félezer lakosú Naszód volt román városnak tekinthető.

Egyetérthetünk azzal a megállapítással – s ezt az 1941. évi adatok meggyőzően szemléltetik –, hogy az észak-erdélyi magyarság (részben statisztikai jellegű) visszaszorulását a II. bécsi döntés tartóztatta fel.²⁹ A négy évre újból magyar fennhatóság alá került s a háború után rövid ideig bizonytalan státusú területen 1948-ban Nagybánya és Felsőbánya, 1956-ban Kolozsvár és Zilah, 1966-ban pedig

Nagyvárad, Szatmárnémeti és Bánffyhunyad még meg tudta őrizni magyar többségét. 1966-ban Észak-Erdély 30 városából – Szászrégennek együtt, ahol számbeli fölényük ekkor már csupán relatív volt – 16-ban még mindig a magyar elem dominált. 1992-ben azonban a 45 észak-erdélyi városnak már csak alig több mint a harmada, 17 – azaz Szászrégen, Maroshévíz és Balánbánya kivételével az összes székelyföldi város, a Partiumban pedig Nagykaroly, Szilágycsehi, Nagyszalonta és Érmihályfalva – bírt magyar többséggel.

Az első világháborút megelőző és a második világháborút követő – egymással érdemben egybevethető – békeévek városodásának trendjei között az összesített arányszámokat illetően szembeszökő párhuzamot találunk. Az uralkodó nemzethez tartozók mindkét esetben városi számarányukat jóval meghaladó mértékben vették ki részüket az urbanizációs népességnövekedésből. A magyarság részesezése a városi lakosság gyarapodásából 1900–1910 között Erdélyben – az évtized eleji közigazgatási beosztás szerint – 86,6 százalék volt, míg a románságé 1956–1966 között 88,5 százalékot, 1966–1977 között pedig 87,3 százalékot ért el. 1977-től 1992-ig a románok számbeli gyarapodása már a városokban is meghaladta az össznépeség növekedését.

Történelemszemléletes megfogalmazása szerint a századfordulón a városok a „magyarosodás kohói” voltak. Ez a – népmozgalmi vonatkozásaiban is helytálló – megállapítás az államnyelv dominanciájáról a későbbiekben is érvényes, amennyiben az erdélyi városok ma már túlnyomó többségükben a románosodás kohói. Az egyetlen – nem elhanyagolható – különbség a nagyságrendek eltérése. Hiszen az urbánus lélekszám növekedése a század első évtizedében – az új városalakulásokon túl – még csupán 101,6 ezernyi volt, ugyanez a szám azonban az 1956-ot követő tíz év során 488 ezerre, újabb tizenegy esztendő alatt 938,7 ezerre, majd 1977-től 1989 közepéig további 950,7 ezerre rúgott! Ezt az irdatlan szaporulatot, mint láthattuk – legalábbis a nyolcvanas évek közepéig – mintegy kétharmad részben a városba áramlás eredményezte.

A beköltözés közvetlen (és közvetett) demográfiai hatását Semlyén István nyomán szemléltetjük, aki – annak idején bizalmasnak minősülő adatok kiszivároztatásával – meggyőzően bizonyította, hogy a nemzetiségi részarány csökkenésének egyik oka a magyarság által legnagyobb számban lakott erdélyi városok gyors ütemű növekedésében rejlik. A szerző következtetéseit nyolc nagyváros (Kolozsvár, Nagyvárad, Marosvásárhely, Szatmárnémeti, Temesvár, Arad, Brassó és Nagybánya) 1966. és 1977. évi adatainak elemzése alapján fogalmazta meg. A felsorolt városokban 1966-ban 989 133 lélek lakott, Erdély urbánus népességének 41,7 százaléka. Ugyanitt 345334 magyar nemzetiségű lakost írtak össze. E szám e városok összlakosságának mindössze 34,8 százalékát tette ki, ám az erdélyi városokban élő magyarság 52,5 százalékát tömörítette. E nyolc városban 1977-ben már 1 465 015-en éltek. Magyar nemzetiségű lakosaik száma 424 323 főre nőtt, arányuk viszont e városok lélekszámának 28,9 százalékára csökkent. A természetes szaporulatot leszámítva mintegy 400 ezer főre tehető a fenti nyolc nagyváros új lakóinak száma, közülük azonban legfeljebb 60 ezer lélekkel gyarapították az új betelepülők a magyar lakosságot. Átlag tehát ezekben a városokban minden harmadik-negyedik lakos az utolsó évtizedben költözött be, a magyarok közül ellenben csak minden hét közül egy. Az 1966-ban még több mint egyharmad részben magyarok lakta nagyvárosok betelepülőinek 85 százaléka tehát a nem magyarok soraiból került ki. Ez már önmagában is e térségek nemzetiségi arculatának módosulásához vezetett, amit csak fokozott az a tény, hogy a túlnyomó részben román jövevények körében ekkor még nem érvényesült a városi emberre általában jellemző alacsonyabb termékenység. „Ettől az átmeneti népesedési előnytől – hangsúlyozta Semlyén István – a városban élő magyarság zömét éppen a régebbi urbanizáltság, valamint az újonnan jöttek csekély száma és ezeknek a városi magyar etnoszba való gyorsabb integrációja fosztja meg.”³⁰

A városok etnikai arculatának – a területi statisztika összesített számsoraiban megmutatkozó – radikális átformálódásához a „városcsinálás” is hozzájárult. Mint korábban rámutattunk, ez a folyamat Erdélyben jóval nagyobb méreteket öltött, mint Románia más vidékein. A potenciális városi térségek nemzetiségi viszonyainak vizsgálata szemléletesen mutatja az etnikai realitásokat. Az 1910 és 1992 között városi rangot nyert (vagy városokhoz csatolt) településeken a magyarság már 1910-ben is csak 36,2 százalékos részesedést ért el, vagyis csupán összerdélyi arányszámához közeli értékkel képviselte magát. Ugyanott a román ajkú lakosság relatív többséget alkotott (47,3%). Az új városalakulások népességi tartaléka időben előrehaladva – e „hátszín” zsugorodásával párhuzamosan – egyre inkább a románság soraiból került ki. Azokon a településeken, melyek lélekszáma utóbb a városi népesség csoportját gyarapította, a románság részaránya 1930-ban 53,7 százalék, 1956-ban pedig már 69,3 százalék volt.

Tanulságos lenne a természetes és mechanikus népmozgások nemzetiségenkénti vizsgálata is,

mivel ily módon hasznosítható információkhoz jutnánk egy fontos tényező, az asszimiláció szerepét illetően. E sokrétű társadalomlélektani folyamat – ha egyáltalán számszerűsíthető – statisztikailag a számított nemzetiségi népességszám és a népszámlálási eredmények különbségében ragadható meg. Az ehhez szükséges – etnikai vonatkozású – népmozgalmi adatokat azonban a bukaresti statisztikai szolgálat 1948 óta nem teszi közzé. Hiányukban legfeljebb bizonytalan kimenetelű becslésekre szorítkozhatunk, mégpedig 1956-tal kezdődően, amikortól a természetes reprodukció összes népességre vonatkozó adatait újból területenként is részletezik a statisztikai évkönyvek.

A következőkben az erdélyi magyarság népmozgalmáról az említett adatok révén nyerhető közvetett információk néhány tanulságát összegezzük. Megjegyezzük, hogy az elmúlt harminchat esztendő etnodemográfiai változásai – miután az 1977. évi népszámlálás regionális anyanyelvi eredményeit nem hozták nyilvánosságra – Erdélyben csak a nemzetiségi kritérium figyelembevételével követhetők nyomon.

Az 1966. évi adatfelvétel a tíz évvel korábbi állapotokhoz képest a magyar nemzetiségűeknek az anyanyelvi értékhez képest kétségtelenül kedvezőbb, ám így is csupán szerény mértékű gyarapodását rögzítette. E 39136 fős növekedés – számottevő elvándorlást nem feltételezve – éves átlagban mindössze 2,4 ezrelékes gyarapodásnak felel meg, holott 1956 és 1966 között a természetes szaporulat erdélyi átlaga évi 7,4 ezrelék volt. 1966–1977 között a tényleges nemzetiségi gyarapodás mutatószámai ugyan javultak, de az évi 5,3 ezrelék ezúttal is messze elmaradt az ország rész 9,3 ezrelékes átlagértékétől. Mindebben közrejátszik, hogy a hatalomváltással egyidejűleg a kisebbségi sorba került magyarság vitalitásának lendülete megtört. A magyar anyanyelvűek természetes szaporulata a század első évtizedében a jelenkori Erdély területén még évi 11,2 ezrelék volt, szemben az ország rész 9,4 ezrelékes és a románság 8,7 ezrelékes gyarapodási ütemével. Ez az arányszám az I. világháború kitöréséig éves átlagban 12,1 ezrelékre nőtt (az erdélyi átlag 10,1 ezrelék volt), 1931–1939 között azonban a hivatalos román kimutatások szerint 6,2 ezrelékre esett vissza. (Az erdélyi össznépesség természetes szaporulata ekkor évi 7,1 ezrelék, a román nemzetiségűeké pedig elérte a 8,1 ezreléket.) A magyarság természetes reprodukciójára kétségtelenül alapvetően a demográfiai átmenet nemzetiségi egyenlőtlensége nyomta rá a bélyegét, de emellett az eltelt évtizedek történelmi megpróbáltatásai is kedvezőtlenül hatottak rá. A két háború – mely a születések számának apadásával az akkor világra jött kis létszámú évjáratok termékeny korba lépésekor, a harmincas–negyvenes évek fordulóján, majd a hatvanas években is az újszülöttek számának visszaesését idézte elő – elvileg nemzetiségi különbség nélkül éreztette negatív hatását. Ám míg az erdélyi románság demográfiai egyensúlyának megbillenését az ország más részeiből érkezett termékeny korosztályok jelenléte ellensúlyozni tudta, a magyarok számát két ízben is apasztó menekülthullám tovább torzította az itt maradtak korösszetételét. Figyelembe kell venni azt is, hogy az erdélyi magyarság korábban a régió átlagánál magasabb arányban volt város lakó, a városokban már hosszabb ideje megtelepült népesség természetes gyarapodása pedig rendszerint kisebb, mint az újonnan jötteké. Mindez azonban együttvéve sem indokolja a magyarság hatvanas–hetvenes évtizedekbeli természetes szaporulatának – még a harmincas évekhez viszonyítva is katasztrofális – elmaradását az ország rész átlagától. Ezt a töredékes nemzetiségi részközlések is alátámasztják.³¹ Különösen szembe tűnő a magyar nemzetiségűek 1977–1992 közötti 87 125 fős fogyása, hiszen lélekszámuknak – 1988-ig mért 63,5 ezer fős természetes szaporulatukat és 1977–1992 közti 63,4 ezer fős kivándorlásukat³² egybevetve – legalábbis szinten kellett volna maradnia. A közel 90 ezres hiányt tapasztalva vagy arra kell gondolnunk, hogy a hivatalosan megállapítottnál több magyar hagyta el az országot – ezt az eshetőséget maguk a román statisztikusok sem tartják kizártnak –, vagy pedig a bevallási eltérésekben kell magyarázatot keresnünk. Legvalószínűbb, hogy a nem várt létszámcsökkenést az említett tényezők együttesen okozták.

Az előbbiekből következően okkal feltételezhető, hogy az erdélyi magyarság természetes szaporulata meghaladta a nemzetiség hivatalosan regisztrált létszámnövekedését. Az – az erdélyi átlagtól 1–1,5 ezrelékponttal elmaradó értéket alapul véve is – 1956–1966 között valószínűleg több mint kétszer, 1966–1977 között pedig legalább másfélszer volt nagyobb a népszámlálási eredmények pusztá különbségénél. E különbség sávjában jelölhető meg a magyarság – közelebből nem minősített – asszimilációs vesztesége. 1956–1966 között például az összes népesség természetes népmozgalmának mutatószámaiból kiindulva, csupán a Magyar Autonóm Tartomány területén számítva a falvakban kb. 33,5 ezer, a városokban 10,5 ezer főnyi magyar szaporulat becsülhető.³³ Ez – a magyar többségű tartomány átlagánál egyébként visszafogottabbnak feltételezett – gyarapodás már önmagában is elegendő lett volna az egész erdélyi magyarság 1966-ban hivatalosan megállapított népességszámának eléréséhez. Az előbbihez hasonló módon az erdélyi falvak magyarságának természetes szaporulata tíz év alatt

60–70 ezer, a városoké 20–30 ezer főre tehető. Előbbi teljes egészében a városi (esetleg kis részben az Erdélyen kívüli) népességet gyarapította. Ha ehhez hozzávesszük a falusi magyar lakosság 29,8 ezer fős tényleges fogyását, továbbá számolunk a városokban élők természetes szaporulatával is, a városi magyarság gyarapodásának a népszámlálás alapján kimutatható 68,9 ezerrel szemben el kellett volna érnie a 110–130 ezer lelket. Hozzá kell tennünk, hogy az erdélyi – és ezen belül a magyar – népesség-növekedésnek nem csupán a belső migráció következtében vált meghatározó színterévé a város, hanem azért is, mert az évek során a természetes gyarapodás forrásvidéke a városi térségekbe helyeződött át. 1956–1966 között a természetes szaporulatnak még 70–75 százaléka a falvakból került ki, 1966–1977 között azonban a vidék részesedése 55–60 százalékra, 1977–1992 között pedig 20–25 százalékra csökkent. (Ez utóbbi időszakban a falusi térség a kezdeti 40–45 százalékos részaránytól rohamosan a természetes fogyás állapotáig jutott el.) Mindezek alapján joggal állíthatjuk, hogy – eltekintve a lélekszáma kicsiny falusi szórványok beolvadásának tényétől, illetve a gyakori identitásváltozás helyenként tapasztalható extrém eseteitől – az erdélyi magyarság hiányolt népességi többlete nagyobb-részt a városokban tűnik el.

A regáti népesség Erdélybe áramlása a népmozgalmi kimutatások tükrében

Ha tekintettel vagyunk a valamikori Magyarországtól Romániához került területek etnikai, és az e területek fölötti uralomváltás politikai realitásaira, akkor nem tarthatjuk meglepőnek, hogy a román-ság időközben a városi lakosság sorain belül is számbeli fölényre tett szert. Az országos népesedési tendenciák ismeretében azonban természetesen felvetődik a kérdés: vajon csak az itt élő románok szaporaságának, nagyobb propagatív erejének köszönhető-e ez a gyors és látványos térhódításukat eredményező erdélyi városnövekedés? Az etnikumuk összefüggő tömbjeitől távolra sodródott, illetve anyanemzetüktől elszakított kisebbségek népességi hiányára az eltelt évtizedek történelmi és politikai eseményei magyarázattal szolgálnak: a háborús idők embervesztései, a menekülthullámok sorozata és a folyamatos kivándorlás *a nem-román etnikumok lélekszámát több mint egymillióval apasztotta*. Az így támadt népességi űrt azonban az erdélyi románság aligha lett volna képes egymagában betölteni, hiszen természetes szaporulatának átlagértékei a Kárpátokon innen a század eleje óta kimutathatón mindig alacsonyabbak voltak, mint a Regátban.

8. táblázat

Az összes népesség természetes szaporulat, az összes népesség és a románság tényleges gyarapodása 1931–1992 között*
(Ezer fő, éves átlagban ezer lélekre)

Időszak	Románia		A Kárpátokon túl		Erdély	
a) Az összes népesség természetes szaporulata						
1931–1947	2083,1	8,1	1571,3	9,8	511,8	5,3
1948–1955	1710,6	12,8	...	...	...	...
1956–1965	1765,0	9,7	1283,5	10,9	481,5	7,5
1966–1976	2550,7	11,4	1835,3	12,6	715,4	9,1
1977–1992	1977,2	5,9	1421,0	6,5	556,2	4,9
b) Az összes népesség tényleges gyarapodása						
1931–1948	1591,9	6,2	1379,1	8,6	212,8	2,2
1948–1956	1616,8	12,1	1133,0	13,1	483,8	10,0
1956–1966	1613,7	8,8	1110,0	9,5	503,7	7,7
1966–1977	2456,8	11,3	1676,1	11,8	780,7	10,2
1977–1992	1250,1	3,8	1027,0	4,7	223,1	1,9
c) A románság tényleges gyarapodása						
1931–1948a	2237,5	10,5	1718,4	11,2	519,1	8,7
1948–1956a	1483,1	12,9	1143,3	13,6	339,8	10,8
1956–1966n	1750,4	11,0	1229,4	10,5	521,0	12,0
1966–1977n	2253,0	11,8	1608,6	11,5	644,4	12,2
1977–1992n	1409,0	4,8	928,7	4,3	480,3	5,9

* Az időszak végi közigazgatási határok között
Az évszám után: a = anyanyelv, n = nemzetiség szerint.

A 8. táblázat idevonatkozó adatai szerint a románság gyarapodásának üteme Erdélyben (mint ahogy országosan is) többnyire jelentősen felülmúlta, lélekszámának növekedése pedig – az 1948–1956 és 1966–1977 közötti periódust kivéve – abszolút számban is meghaladta az összes népességét. A tényleges népnövekedést a természetes szaporodással egybevetve ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy amíg 1956–1966 között Erdély román lakossága évi 12,0, 1966–1977 között 12,3, 1977–1992 között pedig 5,9 ezrelékes ütemben gyarapodott, ugyanez idő alatt a regáti románság évi 10,5, 11,5, illetve 4,3 ezrelékes növekedési üteme – noha e viszonylag homogén nemzetiségű vidék természetes szaporulati rátája jóval meghaladja az erdélyi átlagértékeket – elmaradt az erdélyi románokétól. Mindezek alapján reálisan következtethetünk arra, hogy az erdélyi románság szembetűnően nagy arányú gyarapodása ebben az időszakban már elképzelhetetlen azoknak a belső vándormozgalmaknak az eredménye nélkül, amelyek Erdély és a Kárpátontúli országrészek között folyamatosan zajlottak.

A kölcsönös vándoráramlások mérlege az egyes országrészekben élő lakosság tényleges és természetes szaporodásának egybevetése útján vonható meg. Az így kiszámított (pozitív vagy negatív) vándorlási egyenleget a két nagy országrész szerinti bontásban a 9. táblázat szemlélteti.

9. táblázat
A tényleges és természetes szaporulat különbözete Romániában
és a két nagy országrészben 1931–1992 között^a
(Ezer fő)

Időszak	Románia	Kárpátokon túl	Erdély
1931–1941	+134,6	+158,9	-24,3
1941–1948 ^b	-625,9	-351,0	-274,9
1948–1955	-130,2	...	...
1956–1965	-139,7	-166,5	+26,8
1966–1976	-69,2	-142,5	+73,3
1977–1985 ^c	-152,6	-193,8	+41,2
1985–1989 ^c	-80,6	-57,6	-23,0
1989–1991	-493,8	-142,5	-351,3

^a A tényleges és természetes szaporulat különbözetének megállapításához a január 1-ji (1941-ben, 1977-ben és 1992-ben a népszámlálási, 1985-ben és 1989-ben az évközepe) népességszámot vettük alapul.

^b Az odavándorlás és elvándorlás különbözete + háborús embervesztés,

^c Az 1977. évi népszámlálásból kiindulva számított hivatalos adatok alapján, az illegális kivándorlást figyelmen kívül hagyva.

A 9. táblázat megfelelő értékei szerint 1948 és 1989 júliusa között Románia vándorlási (azaz emigrációs) vesztesége 572,3 ezer főnyi volt. Látható az is, hogy a regáti népesség vesztesége az előbbi számnál nagyobb, 690,6 ezer fő, míg Erdély népesedési mérlege 118,3 ezer főnyi vándorlási többletet mutat. (Az 1948–1955 között hiányzó regionális adatokat az ország természetes szaporodásából az illető országrészre eső százalékos aránynak megfelelően becsült értékkel helyettesítve a Kárpátokon innen a természetes szaporulat nagyjában-egészében megegyezhetett a népesség tényleges gyarapodásával, azaz Erdély vándorlási egyenlege ebben a periódusban már csekély pozitívummal zárult, vagy legalábbis nullszaldós lehetett.) Az előbbi értéknél természetesen jóval magasabb az Erdélybe áttelepülők száma, ha figyelembe vesszük, hogy az ide érkezetteknek azok hiányát is pótolniuk kellett, akik – jelentős részben – éppen Erdély területéről távoztak külföldre. A rendelkezésre álló kimutatások szerint a kivándoroltak többsége ez idő tájt zsidó, német, illetőleg magyar nemzetiségű volt. Az erre utaló adatok alapján Izraelbe távozván 1948 és 1955 között 123 ezren, 1956 és 1976 között 138,5 ezren, az NSZK irányában pedig 1948 és 1955 között mintegy 10 ezren, míg 1956–1976 között legalább 50–60 ezren hagyták el az országot.³⁴ Hivatalos közlés révén ma már pontosan tudható, hogy 1977-től 1989 év végéig további 152,6 ezer német, 44,9 ezer magyar, 15,6 ezer zsidó nemzetiségű vált meg szülőföldjétől. A 122,1 ezer román és 7,2 ezer egyéb nemzetiségűvel együtt összesen 342,4 ezer volt

az emigránsok száma, akik közül 252,7 ezren Erdély területéről mentek el. (Vö. a 32. sz. jegyzettel.) Az illető etnikumhoz tartozók számbeli csökkenésének területi megoszlásából következően 1948–1955 között mintegy 35–40 ezer, 1956–1965 között ugyancsak legalább 40 ezer, 1966–1976 között pedig újabb 45–50 ezer lehetett az Erdélyből külföldre távozottak száma. E veszteségek miatt 1977 január – 1985 júliusa között 140 ezer, a következő négy év során pedig további 95 ezer ember hiányát kell betöltenünk Erdélyben. A belső népcsere erdélyi egyenlegéhez az emigrációs veszteséget kiegyenlítő átköltözést is hozzászámítva a regáti bevándorlás többletét 1948–1955 között 35–40 ezerre, 1956–1965 között már 70 ezerre, 1966–1976 között 120–125 ezerre, 1977–1985 között 180 ezerre, 1989 közepéig pedig újabb 80 ezerre, összesen tehát csaknem félmillióra becsülhetjük. Az így kapott számot a hivatalosan nyilván nem tartott illegális kivándorlásra, illetve az Erdélyből 1976 előtt távozott román nemzetiségűekre tekintettel még további tízezrekkel emelhetjük.

A 9. táblázat alapján a vizsgált folyamatok csak 1989 közepéig kísérhetők nyomon. Az 1989. december 22-i fordulat ugyanis a határok megnyitásával, drámai méretű, szinte csak a háborús évekéhez mérhető migrációs hullámot idézett elő Romániában. Az egyén szabad mozgásának törvényesítése részben a távozásra már korábban felkészült rétegeket (elsősorban a kisebbségekhez tartozókat, főként a németeket) indította útnak, de legalább ekkora, ha nem nagyobb méretű volt a románság mozgékonyabb elemeit is magával ragadó *ellenőrizhetetlen kivándorlás*, mely legalább 250–350 ezer főnyire tehető.³⁵ E mozgások szociológiai rétegzettség, területi megoszlása, s különösen a belső mobilitással való kölcsönhatása jelenlegi ismereteink alapján még hozzávetőlegesen sem becsülhető. Ezért a két országrész közötti vándoráramlások alakulására vonatkozó számításaink az utolsó két és fél esztendőre már nem terjednek ki.

A regáti betelepedésről a népesség születési hely szerinti statisztikája alapján

Az országrészek közötti vándorlási egyenleg, valamint az emigrációs veszteségek ismeretében, úgy véljük, sikerült közelítő biztonsággal behatárolni a II. világháborút követően Erdélyben megtelepedett regáti népesség egy számottevő hányadát. Becslésünk nem terjedt ki az 1948-at megelőző időszakra, továbbá nem vehettük számításba azokat a beköltözőket sem, akik a Regátba vándorolt erdélyiek hiányát kiegyenlítő népcsere keretein belül érkeztek a hegyeken túlról s így jelenlétüket nem számszerűsítette a – kölcsönös vándorlásoknak csupán nyereséges vagy veszteséges voltát rögzítő – migrációs mérleg.

A belső vándorlások tényleges térbeli kiterjedtségéről a népszámlálások származási statisztikái alapján alkothatunk képet magunknak. Az erről 1977-ben, az országos népmozgási láz tetőződésének félidejében készített pillanatfelvételt – a korábbi népszámlálások hasonló adataival közös táblázatban – érdemes külön is szemügyre venni.

10. táblázat
Erdély népessége születési és lakóhely szerint, 1930, 1966, 1977
(Szám szerint és százalékban)

Települési környezet	Összes népesség	Lakóhelyén született	Lakóhelyén kívül Romániában született						Egyéb ^b		
			Ugyanabban a megyében		Erdélyben másutt		Kárpátokon túl ^a				
1930											
Összesen	5 548 363	4 105 376	74,0	788 695	14,2	414 855	7,5	68 650	1,2	170 787	3,1
Város ^c	963 418	400 124	41,5	215 512	22,4	214 576	22,4	44 466	4,6	88 700	9,2
Vidék	4 584 945	3 705 252	80,8	573 183	12,5	200 279	4,4	24 184	0,5	82 087	1,8
1966											
Összesen	6 719 555	4 333 885	64,5	1 078 816	16,1	791 427	11,8	397 373	5,9	118 054	1,7
Város ^d	2 619 925	1 075 900	41,1	617 226	23,5	542 507	20,7	304 190	11,6	80 102	3,1
Vidék	4 099 630	3 257 985	79,5	461 590	11,2	248 920	6,1	93 193	2,3	37 952	0,9

Települési környezet	Összes népesség	Lakóhelyén született	Lakóhelyén kívül Romániában született			Egyéb ^b
			Ugyanabban a megyében	Erdélyben másutt	Kárpátokon túl ^a	

1977

Összesen	7 500 229	4 640 685	61,9	1 329 210	17,7	916 289	12,2	532 905	7,1	81 140	1,1
Város	3 558 651	1 499 878	42,1	891 960	25,1	672 488	18,9	435 254	12,2	59 071	1,7
Vidék	3 941 578	3 140 807	76,7	437 250	11,1	243 801	6,2	97 651	2,5	22 069	0,5

^a 1930-ban az ország akkori területén számítva

^b Külföldön született, illetve nem nyilatkozott

^c A peremtelepülésekkel együtt

^d Az 1968-ban életbelépett közigazgatási beosztás szerint

Források: Recensământul general al populației Românei din 29 Decembrie 1930. Vol. 4. (1940): XXXIV–XXXVII, XLII–XLIX., Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Vol. 4. (1970): 2–9, 18–25., Recensământul populației și locuințelor din 5 ianuarie 1977. Vol. 1. (1980): 696–707, 720–731.

A 10. táblázat a lakóhelyén összeírt népességet a születési helye szerint részletezi. A regionális adatok egybevetése szerint 1930-ban még csupán 68,6 ezer, 1966-ban azonban már 397,4 ezer, 1977-ben pedig 532,9 ezer Kárpátokon túlról érkezett élt Erdélyben. Pontosabban e számnál valamivel több, hiszen ide számíthatjuk a külföldön születettek közül azokat is, akik a korábbi Nagy-Románia Pruton túli vidékeiről kerültek Erdélybe. (Az 1930. évi népszámlálás idején a külföldi születésűek zömét még a valamikori Magyarország egyéb területeiről elszármazottak között kell keresnünk.) A származási statisztika ezzel egyidejűleg 1930-ban 176,4 ezer, 1966-ban 240,8 ezer, míg 1977-ben 289,8 ezer erdélyi születésűt talált a Kárpátokon túl. E szerint az országrészek közti kölcsönös vándoráramlások erdélyi egyenlege 1930-ban 107,7 ezer fős veszteséggel zárult, míg 1966-ban 156,6 ezer, 1977-ben pedig 243,1 ezer fős nettó vándorlási nyereséget könyvelhetett el Erdély a regáti tartományokkal szemben. Az előbbi számok 1930-ban 245 ezer, 1966-ban 638,2 ezer, 1977-ben pedig 822,7 ezer ember országon belüli lakóhely-változtatása folytán álltak elő. Látható, hogy a származási statisztika bruttó nyereséget részletező számai hívebben tükrözik a két irányú népességmozgások valódi dimenzióit, mint a mérlegmódszer alkalmazásával nyert adatok. Az Erdélyben jelen lévő regáti népesség tényleges súlya, közvetlen (és közvetett) demográfiai jelentősége tehát érdemben csak a születési helyre vonatkozó statisztikák alapján ítéltető meg, mivel számaik azokat a regátiakat is magukban foglalják, akik – képelesen szólva – az Erdélyből az ország Kárpátokon túli vidékeire távozottak helyébe költöztek be.

E kimutatások arra adnak választ, hogy *az adott időpontban* hányan éltek a felvétel helyszínén azok közül, akik az idők során szülőhelyüktől elkerültek, *a folyamatos migráció valóságos méretei tehát így sem állapíthatók meg*. A példásan sokrétű 1966. évi adatközlés ismeretében azonban – mely időben is szakaszolja az addig lezajlott belső népmozgásokat – a fenti kép tovább árnyalható.

11. táblázat

A lakóhely-változtatás időpontja Erdélyben az 1966. évi népszámlálás születési hely szerinti statisztikájában

A lakóhely-változtatás időpontja	1945 előtt	1945–1949	1950–1954	1955–1959	1960–1966	Nem nyilatkozott
----------------------------------	------------	-----------	-----------	-----------	-----------	------------------

Lakóhelyüket változtatók összesen

Erdélyben él, Regátban született	33 425	39 073	51 721	72 161	181 847	19 146
Erdélyben született, Regátban él	77 069	17 170	25 932	27 358	77 962	15 314
A belső vándorlások egyenlege	-43 644	21 903	25 789	44 803	103 885	3 832
Erdélyben él, külföldön született	54 432	20 202	10 596	98 27	12 819	6 062

A lakóhely-változtatás időpontja	1945 előtt	1945– 1949	1950– 1954	1955– 1959	1960– 1966	Nem nyilat- kozott
----------------------------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	--------------------------

Ebből városokban él

Erdélyben él, Regátban született	26 038	27 979	45 118	59 950	134 302	10 860
Erdélyben született, Regátban él	70 532	15 101	22 823	22 070	59 775	10 034
A belső vándorlások egyenlege	-44 494	12 878	22 295	37 880	74 527	8 26
Erdélyben él, külföldön született	36 555	13 775	8 411	7 284	8 690	3 403

Forrás: Recensămîntul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Vol. 4. (1970): 70–260.

A lakóhely-változtatásokat a végleges megtelepedés időpontja szerint is részletező 1966. évi kimutatás megerősíti, hogy Erdély belső vándorlási egyenlege valójában a II. világháborút követően vált nyereségessé, vagyis azt megelőzően többen költöztek Erdélyből a Kárpátokon túlra, mint ahányan érkeztek onnan. Az 1945-ös esztendő más szempontból is választóvonalat jelez: az Erdélyben élő külföldi születésűek száma ugyanis korábban a valamikori Magyarországról elszármazottakat is tartalmazta, 1945 után azonban már inkább az egykori Romániának a mai országhatárokon kívüli vidékeiről idekerülteket foglalja magában. Az 1945.I.1. – 1966.III.15. közötti időszakban Erdélyben megtelepedett Kárpáton túliak száma az ország mai határain belül számítva mintegy 345 ezer volt. Ha ezen felül a külföldről (vagyis zömében a Pruton túlról és Dél-Dobrudzsából) elszármazottak közel 50 ezres tömegével, továbbá a születési helyükről nem nyilatkozott, valamint az 1945 után érkezett, de 1966-ban már nem élő – s így a népszámlálási kimutatásban sem szereplő – beköltözőkkel is számolunk, akkor kijelenthetjük, hogy az 1945–1966 között Erdélybe áramlott regátiak száma összességében elérte a 450 ezret.

Az 1977. évi népszámlálás időpontjáig az Erdélyben élő regáti születésűek száma további 135 532-vel növekedett. Annak megállapításához azonban, hogy mennyi lehetett a tizenegy év során beköltözők valóságos száma, nem elegendő a két népszámlálás megfelelő értékeinek különbözetét kimutatni, hanem figyelembe kell venni az időközben elhunytakat is, akik – ezer lakosra évenként 10,2 halálozást számítva – éppen egytizedét teszik ki az összes bevándoroltnak. A vonatkozó számítást elvégezve azt látjuk, hogy 1966 és 1977 között valójában kb. 183 ezren érkezettek a Kárpátokon túlról Erdélybe. Mindezek alapján *a második világháború vége óta 1977-ig Erdélyben új otthonra lelt regátiak száma legalább 630 ezerre becsülhető.*

Hasonló számítással a Regátba költözött erdélyiek száma 1966–1977 között mindössze 74 ezer, de a II. világháború befejezése óta eltelt időszak egészében is csupán a 250 ezret éri el. Ráadásul közülük – még ha részesedésüket a belső migrációból számarányuk töredékében feltételezzük is – sokan bizonyára a nemzeti kisebbségek soraiból kerültek ki, mégpedig ellentételezés nélkül, hiszen míg 1966-ban a nem román nemzetiségűek részaránya 32 százalék, addig a Kárpátokon túli népességen belüli arányuk mindössze 1,5 százaléknyi volt. Az erdélyi románok népcseréjének hozadéka így – különösen, ha a belső népmozgások nemzetiségi egyenlőtlenségeire is tekintettel vagyunk – igencsak figyelemre méltó. Nettó vándorlási nyereségük az ellenkező irányú vándoráramlások értékeit egybevetve – a Kárpátokon túlra költözött kisebbségek veszteségeit ellensúlyozó román többlettel is számolva – az 1945-től 1977-ig eltelt harminckét év alatt legkevesebb 400 ezer főben állapítható meg.

A születési hely szerinti felvétel témánk szempontjából azért is fontos, mivel a vándormozgalom nem egyszerűen területek, hanem különböző típusú települések között zajló folyamat. A földrajzi mobilitás általános tendenciáinak megfelelően az országrészek közötti mozgás is elsősorban falu–város irányú volt, így annak során az azonos települési típusok egymás közötti népességcseréje viszonylag alacsony arányú lehetett. 1977-ben az Erdélyben élő regáti születésűeknek 81,6 százaléka, a Kárpátokon túl élő erdélyieknek pedig 83,4 százaléka volt valamelyik város lakója. Az adott terület *migrációs nyeresége* tehát túlnyomórészt *a városokban jelentkezett, az ezt ellentételező veszteség* pedig – feltevésünk szerint – *jobbára a falvak lélekszámát csökkentette.* Az ebből adódó eltolódások következtében a két országrész közötti vándormozgalmak erdélyi pozitívuma 1966–1977 között *a városi népesség esetében elérhette, vagy meg is haladhatta Erdély össznépességének vándorlási nyereségét.* A 17. sz. jegyzetben közölt táblázat szerint 1968–1976 folyamán az országos népességcserében résztvevők közül a lakóhelyükről távozottak 71,4 százaléka faluról származott el, az új lakóhelyükre érkezettek 61,1 százaléka pedig városba költözött. Ha a két országrész közötti mozgásokat illetően is ezeket az arány-

számokat vesszük alapul, akkor – elméletileg – az Erdélyből 1966–1977 között elszármazott 74 ezer személy közül 53 ezren falvakból, 21 ezren pedig a városokból keltek útra Regát felé. Ugyanakkor a 183 ezer Kárpátokon túli beköltözőből az erdélyi városokban megtelepedettek száma 112 ezer, a falvakba érkezőké pedig 71 ezer volt. Ennek megfelelően – a 112 ezer fős városi többletből a 21 ezer fős hiányt levonva – Erdélyben a belső vándorlások 1966–1977 között számított 110 ezer fős nettó nyereségéből a városok 91 ezer fővel részesedhettek. Ha azonban az 1977-ben Erdélyben élő regáti születésű városlakók 81,6 százalékos számarányát tekintjük mérvadónak, akkor az erdélyi városokba költöztek száma már 150 ezerre, a városok vándorlási nyeresége pedig – változatlanul 21 ezer eltávozottat számítván – 129 ezerre emelkedik. Ez felső határértéket jelez, mivel az erdélyi városokban összeírtak egy része előbb falun telepedett meg, s csak újabb – immár Erdélyen belüli – lakóhely-változtatás után érkezett végleges tartózkodási helyére. Természetesen számaink csak nagyságrendekre vonatkozó hipotézisként fogadhatók el, mivel a közzétett adatok nem teszik lehetővé az ilyen irányú behatóbb vizsgálódásokat.

A regáti bevándorlás területi megoszlása az 1977. évi népszámlálás születési hely szerinti statisztikájában

Ha az adott megyében összeírt személyek között az országban máshol születettek számát összevetjük a helyben született, de másutt összeírtak számával, az illető megye vándorlási egyenlegének pozitív vagy negatív mérlegét állapíthatjuk meg, attól függően, hogy a megyében tartózkodó más megyebeliek száma a más megyében tartózkodó megyebelieknél több, vagy pedig kevesebb volt. Ily módon, a megyék egymás közti népcseréjének számbavétele révén, lehetőség nyílik a belső vándormozgalmak területi megoszlásának feltérképezésére. Az erdélyi megyék belső népcseréjének 1977. évi mérlegét a 12. táblázat országrészek szerinti összegzésben csoportosítja.³⁶

Az Erdélyből Kárpátokon túlra irányuló vándorlás legnagyobb vonzásközpontja természetesen a főváros volt. Bukarestben 1977-ben 130238 Erdélyben született személyt írtak össze, azaz az összes erdélyi kivándorló 44,9 százalékát. Az Erdélyt maguk mögött hagyók további 18,7 százaléka Munténia, 16,1 százaléka Moldva, 13,9 százaléka Olténia, 6,4 százaléka pedig Dobruzsza megyéit választotta letelepedése helyéül. A gravitáció fő színterei az ország fővárosán kívül az Erdéllyel szomszédos megyék, a távolabbiak közül pedig azok a vidékek voltak, melyek az urbanizáció viszonylag magas szintjén álltak. A két nagy országrész vándorlási egyenlege mindazonáltal – Bukaresttől és Constanța megyétől eltekintve – negatív, vagyis az említett városi térségek kivételével mindegyik megyéből többen keltek útra Erdély felé, mint ahányan érkeztek onnan.

A regáti bevándorlók 66 százaléka Erdély Királyhágón túli megyéibe költözött, 29,1 százalékuk a Bánságban állapodott meg, s csak mindössze 4,9 százalékuk választotta úti célként a Partium megyéit. A fő népesség-kibocsátó régiók Erdély irányában: Moldva, Olténia és Munténia. Utóbbi országrész vándornépessége legnagyobb számban Temes, Hunyad, és mindenekelőtt Brassó megye lélekszámát gyarapította. (Brassó innen nyert vándorlási nyeresége 40 872 fő, melynek több mint fele, 22 441 fő Buzău megyéből származott.) Olténia – s különösen Mehedinți, Vâlcea és Dolj megyék – „kóborló” népességének 100 056 főnyi többlete gyakorlatilag Temes (27 168), Hunyad (26 839), Krassó-Szörény (20 112), Szeben (14 645) és Brassó (11 313) megyékben talált otthont magának. E dél-erdélyi régiók a Kárpátontúl szomszédos vidékeinek elvándorlóin kívül a távolabbi országrészekben születettek is jelentős vonzerőt gyakoroltak. Így például Brassó megyének a moldvai megyékkel lezajlott népcsere révén elkönyvelt 72 953 fős pozitívumához nem csupán a közeli Vrancea (10 230) vagy Bacău (12 756), de a távolabbi Vaslui (14 382) és Botoșani (11 705) is hozzájárult. Hunyad megye regáti népcseréjének 36 256 főnyi többlete felerészt ugyancsak Vaslui és Botoșani, valamint Iași megyékből származott. Az ország északkeleti megyéiből kirajzott népesség egészen a délnyugati végekig jutott el; Temes, Krassó-Szörény és Arad megyék regáti népességi nyereségének közel a fele ugyanis innen való. A moldvai vándornépesség többletéből csekély mértékben még a Partium is részesedett. Igaz, ez a vidék a regáti régiókkal összességében negatív egyenleget zárt, sőt népességcseréje a Kárpátokon innen is veszteséges volt. Ezzel szemben a Bánság szaldója valamennyi erdélyi országrésszel szemben pozitív. A Királyhágóntól délnyugati irányú veszteségeit ugyancsak észak-északnyugat felől érkező nyereség enyhítette, elsősorban a Szilágyságnak Kolozs, Hunyad és Brassó megyéket gyarapító népességfőlőslegé jóvoltából.

12. táblázat

Az erdélyi és a Kárpátokon túli országrészek közötti népcseré, illetőleg az erdélyi országrészek egymás közti népcseréje 1977-ben

Országrész	Erdély			Partium			Bánság			Erdélyi országrészek együtt		
	A	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c
A) Az erdélyi és a Kárpátokon túli országrészek közötti népcseré												
Olténia	23 279	76 000	52 721	5 805	4 675	-1 130	11 091	59 556	48 465	40 175	140 231	100 056
Munténia	36 722	87 743	51 021	9 930	8 054	-1 276	7 570	23 024	15 454	54 222	118 821	64 599
Bukarest	90 216	10 126	-80 090	22 098	1 686	-20 412	17 924	2 511	-15 413	130 238	14 323	-115 915
Dobrudzsa	11 669	9 017	-2 652	3 686	1 106	-2 580	3 279	4 331	1 052	18 634	14 454	-4 180
Moldva	31 226	168 844	137 618	8 201	10 803	2 602	7 095	65 429	58 334	46 522	245 076	198 554
Összesen	193 112	351 730	158 618	49 720	26 324	-23 396	46 959	154 851	107 892	289 791	532 905	243 114
B) Az erdélyi országrészek egymás közti népcseréje												
Erdély	3 620 761	3 620 761	–	89 171	49 402	-39 769	27 434	89 198	61 764	3 737 366	3 759 361	21 995
Partium	49 402	89 171	39 769	1 666 231	1 666 231	–	12 882	85 990	73 108	1 728 515	1 841 392	112 877
Bánság	89 198	27 434	-61 764	85 990	12 882	-73 108	1 245 115	1 245 115	–	1 420 303	1 285 431	-134 872
Összesen	3 759 361	3 737 366	-21 995	1 841 392	1 728 515	-112 877	1 285 431	1 420 303	134 872	6 886 184	6 886 184	–
A+B együtt	3 952 473	4 089 096	136 623	1 891 112	1 754 839	-136 273	1 332 390	1 575 154	242 764	7 175 975	7 419 089	243 114

a) a fent megnevezett országrészben született, de az oldalt megnevezett országrészben él

b) az oldalt megnevezett országrészben született, de a fent megnevezett országrészben él

c) különbözet a fent megnevezett országrész javára

Forrás: Recensământul populației și locuințelor din 5 ianuarie 1977. Vol. I. (1980): 696–701., 720–725.

Az országrészek szerinti felosztás – a történeti Erdély területén, illetve az azt körülvevő széles határ menti övezetben – lényegében kelet–nyugati irányú tagolásban láttatja a népmozgásokat. A hagyományosan eltérő termékenységsűű területek északnyugat–délkeleti elkülönítésével jellemezhető markáns tendenciák ily módon nagyjából rejtve maradnak. E jellegzetességek a Bánság és Partium közötti felosztásban még megragadhatók, de a szűkebb értelemben vett Erdély összegező számadatai között a népesség-kibocsátó északi és a népességfelvevő déli vidékek eltérő népmozgalma egybeesődik. Ezért az erdélyi régió és városainak belső vándorlási mérlegét a továbbiakban – a regáti népességi áradat hullámverésének partvonalát is megrajzoló – észak–déli felosztást követve vesszük szemügyre.

Már a korábban felsorolt példák is sejtetik, az adatok ilyen szempontú csoportosítása pedig megerősíti, hogy 1977-ben a Regátból elszármazottak túlnyomó többsége (433 842 fő, a hegyeken túlról érkezettek 81,3 százaléka) valójában egy viszonylag keskeny sávban, a *dél-erdélyi* „ipari tengelyt” alkotó megyékben (Brassó, Hunyad, Temes, Krassó-Szörény, Szeben és Arad) koncentrálódott. (Az egyébként szintén déli megyének számító Fehér, migrációs jellemzőit tekintve nem illik bele ebbe a sorba.) E vidék minden tekintetben kiemelt migrációs célpont: a más megyékben születettek aránya 1977-ben 29,1 százalék (ezen belül a Kárpátokon túlról jötték 12,9 százalék) volt. Vándorlási egyenlege is pozitív, 615 672 fővel elérte az összes itt élők 18,3 százalékát (ebből a regáti egyenleg 302 757 fő, 9,0 százalék).

A Regátból Erdély városaiba költözött 435 254 lakos 82,8 százaléka (360 564 fő) ugyancsak az említett megyékben összpontosult. Betelepülésük Brassó és Temes megyékben volt a legdinamikusabb. Brassó megye városainak lélekszámát 1966-ban 72 799 (27,1%), 1977-ben már 133 577 (33,2%) regáti születésű gyarapította; Temes megyében ez a szám 1966-ban 33 863 (13,6%), 1977-ben pedig 57 809 (16,2%) volt. Hunyad megyében a folyamat lefékeződött; a regáti betelepülők száma 74 693-ról csupán 79 366-ra emelkedett, részarányuk ezzel párhuzamosan 26,7 százalékról 23,4 százalékra csökkent.

Észak-Erdélyben a más megyében születettek számaránya már jóval alatta maradt a déli értékeknek: 1977-ben a terület egészén 12,7 százalék (ezen belül a regáti születésűek aránya pedig mindössze 2,2 százalék) volt. Tényleges vándorlási többlet csak Kolozs és minimális mértékben Máramaros megyében mutatkozott. Szatmár, Szilágy és Beszterce–Naszód megye, valamint a Székelyföld ekkor még a jelentősebb népesség-kibocsátó vidékek közé tartozott. Az észak-erdélyi megyék vándorlási hiánya együttesen 218305 főt tett ki. Viszonylag jelentős regáti betelepülést az 1977. évi népszámlálás csupán Kolozs, Hargita, Maros és Bihar megyékben állapított meg, a regáti népcsera egyenlege azonban az észak-erdélyi megyékben – Hargita kivételével – mindenütt negatív volt, vagyis többen költöztek innen a Kárpátokon túlra, mint ahányan érkeztek onnan. (Veszteségük összesen 52 532 fő.) A távolabbról érkezettek demográfiai súlya az itteni városokban is szerénynek mondható: 1977-ben Észak-Erdély megyéiben mindössze 64 962 regáti születésű városlakót tartottak nyilván. A legtöbb Kolozs (17 633, 4,4%), Hargita (10 297, 8,4%), Maros (9079, 3,7%), Bihar (8732, 3,7%) és Máramaros megye (7346, 3,4%) városaiban éltek; arányuk ezenkívül még Kovászna megyében volt jelentős (4641 fő, 5,6%).

Az 1977. évi születési hely szerinti statisztikát felhasználva – becslés alapján – arról is képet alkothattunk, hogy összességében milyen szerepet játszottak a vándormozgalmak a városi térségek nemzetiségi összetételének alakulásában. A be-, illetve elköltözések hatására a népesség-kibocsátó megyék etnodemográfiai viszonyai alapján következtethetünk, abból a hipotézisből kiindulva, hogy a városokban megtelepedettek etnikai megoszlása szülőhelyük nemzetiségi összetétele szerint alakult. Ez természetesen csupán elméleti feltevés, hiszen a kibocsátó megyén belüli (nemzetiségileg esetleg eltérő arculatú) migrációs göcök körülhatárolására nincs lehetőségünk. Mint ahogy a lakóhely-változtatást befolyásoló (gazdasági, társadalmi, politikai) tényezők etnikai vonatkozásait sem tudjuk figyelembe venni, különös tekintettel e mozgások részben irányított s – főként a „zárt” városok esetében – nemzetiségileg diszkriminatív jellegére. Az ebből következő torzulásokat némiképp ellensúlyozza, hogy a máshonnan érkezettek fiktív etnikai megoszlását az egyes megyék 1977. évi – az államnemzet fokozódó dominanciáját tükröző – nemzetiségi viszonyismányai alapján állapítottuk meg.

1977-ben a 3558,6 ezer erdélyi városlakóból 2058,8 ezernak volt lakóhelyén kívül a születési helye. Közülük, vagyis az összes beköltözőből 892 ezren az illető megyében másutt, 672,5 ezren a megyén kívül Erdélyben, 435,2 ezren pedig a Kárpátokon túl születtek. Számításaink szerint az illető megyén kívül Erdélyből máshonnan érkezettek kétharmada román, valamivel több mint egynegyede pedig magyar nemzetiségű volt. Ez a románok esetében nagyjából összerdélyi arányszámuknak felelt meg, míg a magyarok erdélyi számarányukon felül voltak képviselve. Ez összefügg azzal, hogy – a román többségű Szilágy, Beszterce–Naszód és Fehér megyék mellett – a székelyföldi többsmagarságot magában foglaló Kovászna, Hargita és Maros megyéből volt a legnagyobb arányú az elvándorlás. (E három székelyföldi megye, ahol 1977-ben Erdély lakosságának csupán 15 százaléka élt, az országrész más megyébe távozott népességének több mint egyötödét adta.) Ám jelentős mértékben módosítja az összképet, hogy az itteni románság – a magyaroktól

eltérően – komoly migrációs „háterszággal” rendelkezik Erdélyen kívül is. *A 435,2 ezer regáti születésű gyakorlatilag megkétszerezte az erdélyi városokba megyén kívül érkezett román nemzetiségűek számát*, míg az idők során magyarok tízezrei távoztak Erdélyből a Kárpátokon túlra, s veszték el – a nemzetiségi kimutatók szerint – a magyarság számára. Az Erdély más megyéiben és a Kárpáton túl született románok együttes részaránya a megyén kívülről jött városi népességnek már a 80 százalékát tette ki. (A más megyékben születettekhez a Regátból érkezetteket is hozzászámítva a magyar beköltözők részesedése pedig mindössze 15 százalékra csökkent.) A Kárpátokon túliak jelenléte elsősorban a két országrész határvonala mentén – különösen Brassó, Hunyad, Krassó-Szörény, valamint Hargita és Kovászna megyékben – emelte meg a románság részarányát a városba települtek között. Az egyes megyék vándorlási egyenlegét vizsgálva azt látni, hogy Kovászna és Hargita megye összességében negatív mérlegén belül a románság vándorlási többletet ért el; Bihar, Szatmár és Maros megyékben pedig, ahol a románok egyenlege is negatívummal zárult, feltételezett vándorlási veszteségük kisebb volt, mint a magyaroké. Az említettek mellett még Szilágy megyéből mutatható ki jelentősebb magyar elvándorlás. E vidékek szerterajzó magyarságát Erdélyben Arad, Krassó-Szörény, Kolozs, Máramaros, valamint Temes, Szeben, Hunyad és Brassó megyék városai fogadták be. A városi magyarság megyeközi vándorlási többlete a legmagasabb értékeket az utóbbi négy megyében érte el; Hunyad és különösen – a szomszédos Kovásznával intenzív népcserét folytató – Brassó megyével az élen. A Dél-Erdélyben megtelepült magyar vándornépesség a Regátból százezrével érkezők között elvegyülve érkezett új otthonába, így érthető, hogy több tízezres tömegük a románosodás itteni kohóiban – akárcsak a Kárpátokon túl – szinte nyomtalanul eltűnt. E térségben 1977 táján már csupán Temes és Brassó megye városaiban nyugtázható valamirevaló magyar létszámnövekedés.

1977–1992 között

Az 1977. évi népszámlálást követően a regáti beáramlás felgyorsult. Legalábbis erre következtethetünk abból a tényből, hogy – a német exodus tömegessé válásával, illetve a magyarok kivándorlásának felerősödésével – az országot elhagyók száma 1989 júliusáig az előző évtizedhez képest több mint a háromszorosára nőtt, miközben tényleges negatívum csak a Kárpátokon túl jelentkezett. Az innen kiinduló mozgásoknak – tekintettel a kivándorlók nemzetiségi összetételére – nagyobbrészt az Erdélyt elhagyók üresen maradt helyének a betöltésére kellett irányulniuk. Így a regáti betelepülés többlete a tizenkét és fél év alatt – mint azt korábban kimutattuk – több mint negyed millióra becsülhető.

Az 1977. évi népszámlálás születési hely szerinti statisztikájának tanúsága szerint *a regáti népességi expanzió döntően a városi térségekben zajlott le, s színhelye túlnyomórészt Erdély déli iparvidékének „migrációs ütközőzónája” volt*. Északon – tekintve, hogy e vidék egyes megyéinek természetes reprodukciója erdélyi viszonylatban kiemelkedően magas – az urbanizáció folyamata inkább a régió amúgy is fölös népességi tartalékát mozgósította. Ez másképpen fogalmazva azt jelenti, hogy a regáti betelepülés jobbra inkább közvetett hatást gyakorolt a hagyományos magyar városok etnikai népességszerkezetének alakulására. (A regáti születésűek az Erdély északi városaiban élőknek csupán alig több mint 4 százalékát, de még az itteni románságnak is mindössze 7 százalékát tették ki.) Brassó, Szeben, Hunyad s a Bánság nagyvárosai a migrációs hullámokat lecsendesítve tehermentesítették az észak-erdélyi részeket a déli és keleti beáramlás nyomása alól, ugyanakkor észak-északnyugati irányban is érvényesülő szívóhatásuk jelentős tömegeket vont el Erdély magyarok lakta vidékeiről. Ily módon az ottani ipari és igazgatási központok mintegy szabaddá váltak román többségű vidékük szapora népességének befogadására. Az, hogy az ezt követő nyolc és fél év alatt (mely egyébként már az extenzív városiasítás lecsengésének időszaka) ez a „munkamegosztás” mennyiben módosult, statisztikailag nem mutatható ki. Az évtized elején egyes szakemberek még úgy vélték, hogy *a terjeszkedő fejlesztésnek az a szakasza, amikor „a belső lakóhely-változtatások vándorvonalai Moldvától Hunyad megyéig és Máramarostól Constantáig terjedtek”, a befejezéséhez közeledik*; a megyéken belüli migráció, illetőleg a szomszédos megyékbe irányuló vándorlás kerül előtérbe, sőt a visszavándorlási folyamat is megindul a régebbi vonzásközpontokból a szülőhely felé. E prognózis beteljesedése helyett azonban az erőltetett urbanizáció végjátékának lehattunk tanúi, s egyes jelzésekből tudjuk, hogy e késleltetett folyamat az észak-erdélyi városokat célba vevő egyre agresszívabb, gazdasági indítékokkal már nem magyarázható telepítési politikával párosult.³⁷ Közvetett bizonyíték erre, hogy 1977–1985 között a népmozgalmi adatok szerint a hagyományos dél-erdélyi vándorlási centrumok mellé (13907, illetve 5607 főnyi vándorlási többlettel) Kovászna és Hargita is felsorakozott; az a két székely megye, ahol a románok betelepítése 1977-ig nem tudott változtatni a városi lakosság alapvető nemzetiségi arányain. (A gyengén városodott Beszterce-Naszód és Szilágy mellett a városok lélekszámának növekedése ugyancsak itt volt a legdinamikusabb.) E két megyé-

ben szinte bizonyos, hogy ebben a periódusban a más megyékből érkezettek között a Kárpátokon túliak voltak többségben. A városi népességszám növekedéséhez hozzájáruló betelepülés részaránya (csak a kiemelt déli megyékéhez fogható, 65–70 százalék körüli értékben) ez idő tájt Bihar és Kolozs, valamint 1981-től kezdve Szatmár és Maros megyékben is igen magas volt. Különösen szembetűnő a marosvásárhelyi növekedés, ugyanis a város lakossága a megelőző öt és fél esztendő 11 186 főnyi gyarapodásával szemben most négy év alatt 16 149 fővel nőtt. Közülük 10–11 ezer lehetett a betelepülők száma. (Feltűnő egyébként, hogy az 1977–1981 közötti növekedésből 7 ezer főnyi az utolsó évre esett. Ebben a rejtett migráció legalizálása is szerepet játszhatott, ami azonban magán a beköltözés tényén nem változtat.) Bihar, Kolozs és Maros megyékben a migráció egyik fő forrásvidéke a megye román nyelvterületének községcsoportja, de a városi lélekszámot a más vidékekről érkezettek is gyarapították.³⁸

1985–1989 között a városodási hullám lecsillapodott. Az erdélyi városok lélekszáma 1977. január 7. és 1981. július 1. között még 424 293 fővel (11,9 százalékkal) gyarapodott. A számok alakulása a továbbiakban (évközépi adatot véve alapul): 1981–1985 között 316 007 (7,9%), 1985–1989 között pedig 269 598 (6,3%). Az utolsó intervallum adatát már új városalakulások (Érmihályfalva, Szinérváralja, Radnót, Aninoszabányatelep, Felek és Nagytalmács) is gyarapították. Nélkülük számítva a növekedés csak 210 414 fő (4,9%). Szemléletesebben érzékeltethető a városnövekedés dinamikájának csökkenése a gyarapodás évi átlagának mutatójával: ez 1977–1981 között 2,07 százalék, 1981–1985 között 1,93 százalék, 1985–1989 között pedig 1,53 százalék (az új városok nélkül mindössze 1,2 százalék). Érdemes párhuzamba állítani e számokat a migrációs mutatókkal is. Ezek szerint a vándorlási különbözet 1977–1981 között 260 ezer körüli (a városi lélekszám gyarapodásának 61,1 százaléka), 1981–1985 között 200,6 ezer (63,5%), 1985–1989 között pedig (az új városalakulások nélkül) hozzávetőlegesen 100 ezer (47%). Vagyis az 1977 óta folyamatosan lanykuló ütemű városnövekedés félidejében, 1981–1985 között még utoljára megiramodott a betelepülés üteme, ám ezt követően minden korábbinál alacsonyabb szintre zuhant vissza.

Hogy milyenek lehettek az ekkor már „megállapodott” demográfiai viszonyok, valószínűleg nem fogjuk megtudni, hiszen azokat a rákövetkező két és fél esztendő viharos eseményei újra felkavarták. E változások bizonyosan hozzájárultak ahhoz az összképhez, amit az 1992. évi népszámlálás eredményeiből ismerhetünk. A nyilvánosságra került adatok azt mutatják, hogy az 1989. július 1-jén számított lélekszámhoz képest a népszámlálás időpontjáig nem csupán az összes népesség száma csökkent Erdélyben – 310 320 fővel –, de ezen belül a városi lélekszám is apadt, mégpedig 138 852-vel. (Ugyanez idő alatt a regáti városi lakosság száma 218 868-cal lett több.) Ez a meglepő fejlemény, városonként vizsgálva igen változatos képet mutat, amit azonban a helyi viszonyok közelebbi ismerete nélkül nehéz lenne értelmezni. Valószínűleg szerepet játszik benne a telepítési politika helyenként látványos visszahatása (az utóbbi időben kihelyezettek egy része, élve a december 22-i fordulat adta lehetőséggel, azonnal hazaköltözött szülőföldjére), ami a szakemberek által korábban kilátásba helyezett tartósabb visszavándorlási folyamat nyitányának tekinthető. A város-falu irányú mozgások statisztikailag is érzékelhető felerősödése azonban már inkább a népszámlálást követő időszakra esik. (Vö. a 17. sz. jegyzet vonatkozó adataival.) De kézenfekvő magyarázatul szolgál az erősen nemzetiségi színezetű emigráció is. A németek vonatkozásában ez nyilvánvaló, hiszen számuk a városokban 100 832 fővel lett kevesebb 1977-hez képest. De ugyancsak visszaesésként könyvelhető el a mindössze 36 358 fős városi magyar növekmény is, hiszen az csupán egynegyede az 1966–1977 között (nemzetiségi ismérv szerint) számítható 145 845-nek. Persze figyelembe kell vennünk a bevallási eltéréseket és bizonyos népszámlálási torzulásokat is, ám a feltételezhető (és részben kényszerű) asszimilációs veszteségnél bizonyára számottevőbb az a fogyás, amit az országból az utóbbi években távoztak hiánya idézett elő. Ez (nagyságát különböző becslések egyöntetűen 100–150 ezer főnyire teszik) valósággal megtizedelte az erdélyi (közülük a városokban élő) magyarság sorait. Az idegenbe szakadtak statisztikailag még akkor is hiányoznak, ha jó néhányan csak ingázóként, ideiglenes munkavállalás céljából vagy más okokból voltak távol a népszámlálás időpontjában és maradtak ki az összeírásból, különösen a székely kis- és középvárosokban (Sepsiszentgyörgyön például 4 ezren).³⁹

A regáti bevándorlás és területi megoszlása az 1992. évi népszámlálás születési hely szerinti statisztikájában

Az 1992. évi népszámlálás a korábbiaknál részletesebb támpontokat nyújt az országrészek közti vándorvonalak megrajzolásához. A vonatkozó kimutatások feldolgozásával nyert adatokat a 13. táblázat összesíti.

13. táblázat
A népesség születési hely, lakóhely és illetőség szerint 1992-ben

a) Erdélyben élők születési helyük szerint

	A megyé- ben él	A megyében született		A megyén kívül Romániában született		Külföldön született		Nem nyilatkozott	
Összesen	7 723 313	6 105 986	79,0	1 564 592	20,3	38 229	0,5	14 506	0,2
Városok	4 429 697	3 163 178	71,4	1 230 138	27,8	29 710	0,7	6 671	0,2
Vidék	3 293 616	2 942 808	89,3	334 454	10,1	8 519	0,3	7 835	0,3

b) Erdélyi illetőségűek születési helyük szerint

	Megyei illetőségű	A megyében született		A megyén kívül Romániában született				Külföldön szü- letett		Nem nyilatko- zott	
				Erdélyben		Kárpátokon túl					
Összesen	7 678 206	6 174 802	80,4	876 752	11,4	573 986	7,5	38 202	0,5	14 464	0,2
Városok	4 344 939	3 167 464	72,9	657 633	15,1	482 318	11,1	29 717	0,7	7 807	0,2
Vidék	3 333 267	3 007 338	90,2	219 119	6,6	91 668	2,8	8 485	0,2	6 657	0,2

c) Erdélyben születettek illetőségi helyük szerint

	A megyében született	Megyei illetőségű		Megyén kívüli illetőségű			
				Erdélyben		Kárpátokon túl	
Összesen	7 318 508	6 174 802	84,4	876 752	12,0	266 954	3,6
Városok	4 042 624	3 167 464	78,3	657 633	16,3	217 257	5,4
Vidék	3 275 884	3 007 338	91,8	219 119	6,7	49 697	1,5

d) Erdélyben élők illetőségük helye szerint

	A megyében él	Illetőségi helye					
		a megyében		a megyén kívül Erdélyben		Kárpátokon túl	
Összesen	7 723 313	7 578 223	98,1	76 496	1,0	68 594	0,9
Városok	4 429 697	4 319 447	97,5	56 245	1,3	54 005	1,2
Vidék	3 293 616	3 258 776	99,0	20 251	0,6	14 589	0,4

e) Erdélyi illetőségűek lakóhelyük szerint

	Megyei illető- ségű	A megyében él		A megyén kívül él			
				Erdélyben		Kárpátokon túl	
Összesen	7 678 206	7 578 223	98,7	76 496	1,0	23 487	0,3
Városok	4 390 137	4 319 447	98,4	56 245	1,3	14 445	0,3
Vidék	3 288 069	3 258 776	99,1	20 251	0,6	9 042	0,3

f) Illetőségüket változtatók Erdélyben, legutóbbi illetőségi helyük szerint

	Új illetőségi helyük	Megelőző illetőségi helyük					
		A megyében		a megyén kívül Erdélyben		Kárpátokon	
Összesen	3 026 125	1 604 594	53,0	862 527	28,5	538 120	17,8
Városok	2 242 764	1 123 390	50,1	650 258	29,0	453 573	20,2
Vidék	783 361	481 204	61,4	212 269	27,1	84 547	10,8

g) Lakóhelyük változtatása előtt erdélyi illetőséggel bírók, új illetőségi helyük szerint

	Előző illetőségi helyük	Új illetőségi helyük					
		a megyében		a megyén kívül Erdélyben		Kárpátokon túl	
Összesen	2 765 781	1 604 594	58,0	862 527	31,2	298 660	10,8
Városok	2 019 678	1 123 390	55,6	650 258	32,2	246 030	12,2
Vidék	746 103	481 204	64,5	212 269	28,5	52 630	7,0

Forrás: Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992. Vol. 1. (1994): 10–21., 28–39., 64–75., 82–93., 112–123., 130–141.

A fenti számoknak a korábbiakkal való egybevetését behatárolja, hogy az 1977. évi népszámlálás születési helyre vonatkozó keresztábrázatai – bár ez a módszertani megjegyzésekből nem derül ki egyértelműen – jelzett kategorizálásuktól eltérően nem az állandó, hanem a ténylegesen jelen lévő (lakó) népességen alapulnak. A lakónépesség születési helyét ugyan a mostani népszámlálási közlemény is kimutatja, azt azonban már nem taglalja, hogy az adott megyében élők mely más megyékből származtak el. Ilyen típusú részletezést csak az adott megyében illetőséggel bíró (állandó) népességre vonatkozóan találunk. Eszerint 1992-ben 266 954 Erdélyben született (közülük 217 257 városi) lakosnak a Kárpátokon túl, 573 986 Kárpátokon túli megyékben született (közülük 482 318 városi) lakosnak pedig Erdélyben volt az állandó lakóhelye. Ez a szám a Regátban az 1977. évi értékhez képest 22 837 (a városokban 25 013) fővel csökkent, Erdélyben viszont csekély mértékben ugyan, de 41 081 (a városokban 47 064) fővel növekedett. Ez a növekmény a valószínűleg nagyobb, mivel az erdélyi megyékben élők száma 45 107 fővel több, mint az ugyanott illetőséggel bíróké. (A megyén kívül születettek esetében ez a különbség már 113 854.) Így joggal feltételezhető, hogy az Erdélyben élő másutt születettek száma is magasabb, mint a közülük Erdélyben állandó lakóhellyel rendelkezőké. Ha ebből a feltevésből kiindulva a Kárpátokon túl született erdélyi illetőségűek számát (573 986) megnöveljük az Erdélyben élő Kárpátokon túli illetőségűek számával (68 594), az így kapott értékből pedig levonjuk a Kárpátokon túl élő erdélyi illetőségűekét (23 487), akkor a népszámlálás időpontjában Erdélyben élő valamennyi Kárpátokon túlról elszármazott számát kapjuk eredményül. Ez 619 093, a városokban pedig – hasonló eljárással – 521 878. E számok azonban csak maximális értékűeként fogadhatók el, mivel magukban foglalják azokat is, akik illetőségi helyüktől ugyan távol élnek, ám jelenlegi lakóhelyük ugyanabban az országban van, ahol a születési helyük is található. Mindenesetre az Erdélyben élő regáti születésűek száma még így is 600 ezerre (a közülük városokban élők pedig 500 ezer fölöttire) becsülhető. Ez a megfelelő értékek két népszámlálás közti különbségét – évi 11 ezrelékes halálozás figyelembevételével – 95 ezerrel megnövelve tizenöt év alatt kb. 165 ezer fős beköltözést jelent. Noha ez sem kevés, az így számított gyarapodás mégis alatta marad annak az értéknek, amit korábban az 1989. évi állapotokra vonatkozóan megállapítottunk. Becslésünk ingatag voltán túl az eltérésben bizonyára közrejátszik a diktatúra nyomása alól felszabadult ország megbolydulása is. Valószínű, hogy a hatalmas méretű, szinte csak a háborús évekéhez hasonlítható külső és belső népmozgások az országrészek közötti népcsere nyolcvanas évek végére kirajzolódó erővonalait részben át- (és vissza) rendezték.

Az elmúlt fél évszázadban Erdélybe költözött regátiak száma végül is – a születési hely statisztikái alapján, az időközben elhunytakat is figyelembe véve – összesen mintegy 800–900 ezerre tehető. Ez óvatosságnak tűnik csupán, ha arra gondolunk, hogy különböző publikációk az elmúlt évtizedekben Erdélybe „telepített” románok számát egy–másfél, másfél–kétfélmillióra, sőt még ennél is többre teszik. Ezek az eltérések nem is annyira az olykor nyilvánvaló publicisztikai túlzásokból, mint inkább a szerzők által alkalmazott módszerek különbözőségéből adódnak. Ha az Erdélybe költözöttek számára vonatkozóan begyűjthető – netán kritika alá sem vett – források adatait rendre összegezzük, nem nehéz milliós nagyságrendű számhoz jutni. Ez a szám azonban természetesen az időközben elhunytakat, esetenként a később már itt születetteket, vagy a többszöri lakóhely-változtatás során szülőföldjükre visszatérteket is magában foglalja. Mindennek ellenére mégsem túlzás azt állítani, hogy az Erdélyből hiányzó nem román népelemek helyét a románoknak lényegében véve a Kárpátokon túlról érkezettek révén sikerült betöltenie. Ha a statisztikai „könyvvitel” rigorózus szempontjai szerint nem is – hiszen a Regátba elszármazottakat leszámítván Erdély feltételezett nettó vándorlási nyeresége alig több mint félmillió –, de fizikai (s mentális) jelenvalóságukkal mindenképpen. E megállapításunk nyomatékot kap, ha figyelembe vesszük a betelepülés közvetett népességnövelő hatását, vagyis azt, hogy a frissen megtelepedettek többnyire éppen a legtermékenyebb korosztályok

tagjai közül kerülnek ki, akiknek újonnan született gyermekeit a származási statisztikák már értelemszerűen az Erdélyben születettek között tartják nyilván.

A Kárpátokon túlról érkezettek területi elhelyezkedéséről az 1977. évi adatok alapján kialakított összképet a friss információk lényegesen nem módosítják. A regáti betelepülők 81,1 százaléka (465 737 fő) változatlanul hat dél-erdélyi megyében található. Itt a más megyében születettek részesedése is a korábbival egyező: az összlakosság 29,3 százaléka (ámbar a Kárpátokon túlról jöttek időközben 12,9 százalékról 14,8 százalékra emelkedett). E dél-erdélyi övezetnek a belső vándorlások révén nyert többlete összesen 657 380 fő, ami immár az itt élők 20,5 százalékát teszi ki, szemben az 1977. évi 18,3 százalékos értékkel (ezen belül a regáti népcsere egyenlege 329 048 fő, 10,4 százalék; 1977-ben még csak 9,0 százalék volt). A Regátból Erdély városaiba átkerült 482 318 lakos 81,8 százaléka (394 539 fő) ugyancsak délen összpontosul. Arányuk Brassó és Hunyad megyében csökkent, Temes megyében viszont nőtt.

Északon mind a más megyében születettek, mind pedig a regáti születésűek számaránya lényegében változatlan (12,3, illetve 2,3 százalék). E megyék – Kolozs, Máramaros és most már Kovászna kivételével – még mindig népesség-kibocsátók, bár vándorlási veszteségük némileg csökkent. E veszteség az 1977. évi 218 305-tel szemben 1992-ben már csak 188 854 fő, a regáti negatívumnak a harmadára (17 674-re) történt visszaesése jóvoltából. Ez a fejlemény azonban nem a betelepülés erősödésének a következménye, hanem a Kárpátokon túlra távozottak visszahúzódását jelzi. Ennek megfelelően a kilenc észak-erdélyi megyében összeírt regáti születésű városlakók száma csak szerény mértékben növekedett; most 67 583 fő. Gyarapodásuk csupán Beszterce-Naszód és Kovászna megyében gyorsult fel, ez utóbbi megye városaiban a Regátból érkezettek lélekszáma 1993-re, vagyis a duplájára emelkedett.

Két tényezőre ismételten fel kell hívni a figyelmet. Az egyik, hogy az Erdélyben összeírt regáti származásuk számának viszonylag csekély növekedése nem feltétlenül jelenti a két nagy országrész közötti hagyományos vándormozgalmak tényleges stagnálását. Annak bekövetkezte – vagyis a megtelepültek természetes fogyását ellensúlyozó beköltözés elmaradása – esetén az Erdélyben élő regátiak száma csökkent volna (mint ahogy az túlán ellenkező előjellel meg is történt). A látszólag szerény gyarapodás – fentebbi számításaink szerint, az időközben elhunytak figyelembevételével – legalább további 95 ezer bevándorlót feltételez. Ezenfelül a regáti születésű és Erdélyben élő helyi illetőségűek számához hozzá kell vennünk a regáti születésűek közül állandó jelleggel itt tartózkodó, ám itteni illetőséggel nem rendelkezők számát is. Mint utaltunk rá, őket a születési hely megyei bontású statisztikája nem mutatja ki. Ez a kategória túlnyomórészt a Kárpátokon túli régiókkal határos, nagy népességfelvevő – ipari és oktatási központokkal rendelkező – déli megyék (Temes, Brassó, Hunyad, Szeben és Krassó-Szörény) lélekszámát növeli.

Az 1992. évi népszámlálási kötet újdonsága az életük során legalább egyszer illetőséget változtatók kimutatása, mégpedig új helyre költözésük előtti utolsó állandó lakóhelyük szerint. E táblázatok tanúsága szerint az erdélyi megyékben illetőséggel bíró regáti születésűek száma (573 985) nagyobb, mint azoké, akiknek a Kárpátokon túl volt a megelőző illetőségi helyük (538 120). A különbség kétharmad részben a városokat gyarapítja. Ez is arra utal, hogy az itteni városokban összeírtak egy része Erdélyen belüli helyváltóztatással kerül lakóhelyére, vagyis a regátiak erdélyi városba áramlása nem feltétlenül ér véget a Kárpátok vonalának átlépésével. A hegyeken túl fordított a helyzet; a regáti illetőségű Erdélyben születettek száma (266 954) kisebb, mint az itt megállapodott, előzőleg erdélyi illetőséggel bíró személyeké (298 660). Ez visszarámlyaszt, illetőleg, főként az előzőekben felsorolt dél-erdélyi megyéket érintő folyamatos fluktuálást jelez. A különbség – a megyék összességében – nagyjából itt is a városokra esik.

*

A városokban élő magyarok lélekszáma tizenöt év alatt csupán hat észak-erdélyi megyében, valamint Fehér megyében növekedett. Itt nyert 77 474 fős többletük a déli megyék, továbbá Bihar, Kolozs és Máramaros 41 116 fős vesztesége kevesebb mint a felére apasztotta. A magyar nemzetiségűek száma Brassó, Kolozs, Szeben és Temes megyében az 1966. évi szintre esett vissza, Arad, Krassó-Szörény és Hunyad megyében pedig a békeévek legmélyebb szintjére zuhant. Viszonylag kiegyenlített népességfejlődést kizárólag a Hargita és Kovászna megyei adatok jegyeznek, bár a háromszéki városokban a magyar lakosság 25 914 főnyi többletéhez aránytalanul nagy – 14 761 fős – román növekmény társult. (1977-ben a Kovászna megyei románok még mindössze 5545-tel voltak többen, mint 1966-ban; a magyarok száma ez idő alatt is 21 100-zal gyarapodott.) Hargita megyében éppen fordított a helyzet: 1966–1977 között 29 809, 1977–1992 között pedig 30 971 fővel nőtt a városlakó magyarok száma, míg a korábbi 13 076 helyett most mindössze 5842 főnyi román pozitívum mutatkozik. Szatmár megye városaiban 1966–1977 között 13 298 főnyi volt a magyar növekedés (az összgyarapodás 31,4 százaléka), ez a szám azonban a rákövetkező tizenöt évben 8432-re csökkent (23,8%). Ha azonban figyelembe vesszük az „újszöv” reaszimilációt, és a 3695 főre ugrott német szá-

porulat nagyobbik felét ideszámítjuk, a magyarság részesedése a városi népességnövekedésből változatlanul 1:2 arányú marad. A Beszterce-Naszód és Szilágy megyei – töretlen – urbanizáció demográfiai áldásaiból a magyarság is részesedett; igaz, 2043, illetve 4385 fős nyereségük csak töredéke a városi lélekszámát ugyanitt megkésztető románságénak. A korábban még kiegyensúlyozott Maros megyei viszonylatok végletesen eltorzultak. A megye mai városi térségeiben 1966–1977 között a románság gyarapodása 34 754, a magyarságé pedig 26 525 fő volt. Tizenöt év elteltével viszont a románok egyenlege 50 911-re nőtt, a magyaroké ellenben már csupán 5348 lélek. Kolozs megyében még rosszabb a helyzet. Városaiban 1966–1977 között 92 820 fővel, 1977–1992 között újabb 104 635-tel gyarapodott a románság, a magyarság korábbi szerény, 9621 fős növekedését viszont most 11 794 fős csökkenés ellentételezi. Valószínű, hogy e két megyéből vándoroltak el a legtöbben; esetleg még Biharból, melynek városaiban a románok lélekszáma a megelőző tizenegy év – 43 416 fős – gyarapodásának ütemét tartva, 62 911 fővel közel a másfélszeresére nőtt, míg a magyaroké – korábbi 15 705 főnyi pozitívumukkal szemben – most 1544 fővel kevesebb lett. A magyarság részaránya a városi összlakosságon belül Hargita megye kivételével mindenütt kisebb, mint 1977-ben volt; legszembetűnőbb a Maros és Bihar megyei csökkenés (47,9 százalékról 41,0 százalékra, illetőleg 44,3 százalékról 34,8 százalékra). Paradox fejlemény, hogy Fehér és Brassó megye falvaiban a magyarság az összes népességen belüli számarányát tekintve ma már nagyobb súllyal van jelen, mint e megyék városi térségeiben.

A vegyes etnikumú, vagy román környezetben található városok nemzetiségi kiegyenlítődésének folyamata az elmúlt másfél évtized demográfiai hullámverésében kiteljesedett. E változások – melyek végső eredménye, Benkő Samu szavaival, már egy másik város – új fejezet kezdetét jelentik Erdély népesedéstörténetében.

Jegyzetek

¹ ENYEDI György: *A városnövekedés szakaszai*. Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó. 8. p.

² E sokrétű jelenségkör gazdag irodalmából Per RONNAS alapvető monográfiáját (*Urbanization in Romania*. Stockholm, 1984, The Economic Research Institute Stockholm School of Economics) emeljük ki. A kérdést 1977-ig tárgyaló mű, statisztikai táblaanyagával és gazdag irodalomjegyzékével megfelelő kiindulási pontot nyújt a részletesebb tájékozódáshoz. Ezt követően megjelent, a területfejlesztés, a belső migráció és a társadalmi mobilitás összefüggéseit tárgyaló román szakmunkák: Vladimir TREBICI és Dumitru SANDU tanulmányai a *Satul românesc* c. kötetben (București, 1985, Editura Academiei RSR), valamint Dumitru SANDU két könyve, *Dezvoltarea socioteritorială în România*, illetve *Fluxurile de migrație în România* (București, 1987, Editura Academiei RSR). A továbbiakban még néhány magyar nyelvű címre utalunk. Javarészt erdélyi szerzők cikkei és tanulmányait tekinti át, alapos bibliográfiai adatolással A. GERGELY András *Nemzetiség és urbanizáció Romániában* c. könyve (Budapest, 1988, Héttorony). Általa is idézett fontos forrás a *Korunk* urbanisztikai évkönyve (*Ember, város, környezet*. Kolozsvár-Napoca, 1980) és a *Változó valóság* című szociográfiai gyűjtemény *Városkutatás* kötete (Bukarest, 1984, Kriterion). A vizsgált időszak gazdaság- és politikatörténeti folyamatait a *Románia 1944–1990* című tanulmánykötet (Budapest, 1990, Atlantisz) elemzi, összefoglaló ígérrrel. E kötetből témánkhoz kapcsolódóan HUNYA Gábor *Románia területi fejlődése és regionális politikája* című tanulmányára hívjuk fel külön is a figyelmet. Ugyanő a *Tér és Társadalom* 1989. 2. számában a falurendezési programot ismerteti *Településhálózat és településrendezés Romániában* címmel. Az 1989. decemberi fordulatot követő időszak publikációi közül – a kérdés elevenbevágó, szociokulturális és interetnikai összefüggéseit is taglalva – VÉCSEI Károly és DÉZSI József *Migráció és urbanizáció Romániában* c. tanulmánya emelkedik ki (Romániai Magyar Szó 1992. április 25–26., május 9–10., 16–17. és 23–24.). Részletezőbb változatát (különös tekintettel az 1977. évi népszámlálás adatainak sokoldalú feldolgozására) lásd VÉCSEI Károly: *A migráció és urbanizáció egyes vonatkozásai Romániában*. A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Intézetének történeti demográfiai füzetek 12. sz. Budapest, 1993.

³ Az előbbieken felsorolt munkák bőséges, nemegyszer forrásértékű adat-anyagot tartalmaznak, ugyanakkor szerzőik sok esetben kénytelenek számot vetni a „lényegében elérhetetlen és ellenőrizhetetlen” statisztika problémájával, az „információk gyérülésével és esetlegességével”. E tanulmány a témakör egy adott időszakra vonatkozó gyérülő és esetleges információi közül a legátfogóbbak „összegereblyezésére”, rendszerezésére és hozzáférhetővé tételére vállalkozik a szélesebb közönség számára, elsősorban a hivatalos népszámlálási közlemények, illetőleg a román statisztikai szolgálat évkönyvei alapján. E forrásokra a jegyzetanyagban külön nem hivatkozunk. Itt kívánjuk megjegyezni, hogy tanulmányunk az 1992. évi népszámlálást megelőzően született. Azóta nemcsak a népszámlálás zajlott le, de részletes eredményeit is nyilvánosságra hozták. A dolgot néhány fontos vonatkozásában ennek megfelelően kiegészítettük, az eddig ismertté vált adatok átfogó elemzésére azonban nem vállalkoztunk.

⁴ KARDHORDÓ Károly: *Néhány szó a román községekről a 228. számú rendeletről figyelembe vételével*. Magyar Kisebbség. XXI, 1942. 7–8. sz. 142–143. p.

⁵ ȘERBU, G. R.: *Structura economică și socială a populației localităților asimilate mediului urban din R. P. R.*

Revista de statistică. XI, 1962. Nr. 1. 58–59. p.

- ⁶ OROVEANU, Mihai T.: *Organizarea administrativă și sistematizarea teritoriului Republicii Socialiste România*. București, 1986, Editura Științifică și Enciclopedică. 325. p.
- ⁷ A statisztikai idősorok legújabb az 1968-as évet tekintik választóvonalnak. Így azt megelőzően a városi népesség fogalma magában foglalja a peremtelepülések lakóit is, míg 1968-cal kezdődően a municípiumok és városok lakosságára szorítkozik. *Anuarul statistic al României*. București, 1990, Comisia Națională pentru Statistică. 49. p.
- ⁸ Szükségesnek tartjuk előrebocsátani, hogy táblázatainkban szinte kivétel nélkül valamennyi adat Románia jelenlegi területére vonatkozik. A román statisztikai közlemények 1910-re vonatkozó adatai eltérnek az itt közölttől, az előbbiekben ugyanis a városi összlélekszám 2 079 860. A különbség oka, hogy e publikációk Nagyszalontát a városok közé sorolják, Segesvár lakosságára pedig az 1910-es magyar népszámlálás adataihoz képest 674-gyel kevesebb főt számítanak.
- ⁹ *Anuarul demografic al Republicii Socialiste România*. București, 1974, Direcția Centrală de Statistică. 142., 236. p.
- ¹⁰ MEASNICOV, Ioan: *Contribuții la studiul migrației interne în România [1930–1941]*. Revista de statistică. XVII, 1968. Nr. 8. 54. p.
- ¹¹ Az élveszületéseknek és halálozásoknak – a népszámlálási időpontok eltolódásait figyelembe véve számított – különbözete. A városi térségek természetes szaporulata 1948. január 1. és 1955. december 31. között 291 540 fő volt. *Anuarul demografic al Republicii Socialiste România*. 1974. 142., 236. p.
- ¹² A tényleges városok népmozgalmára vonatkozóan Ioan MEASNICOV számításait idéztük: *Contribuții la studiul migrației interne în România. 1948–1956*. Revista de statistică. XVIII, 1969. Nr. 2. 24. p.
- ¹³ Az élveszületéseknek és halálozásoknak – a népszámlálási időpontok eltolódásait figyelembe véve számított – különbözete. A városi térségek természetes szaporulata 1956. január 1. és 1965. december 31. között 409 640 fő volt. *Anuarul demografic al Republicii Socialiste România*. 1974. 142., 236. p.
- ¹⁴ CUCU, V. – URUCU, V.: *Creșterea orașelor din R. S. România în ultimul deceniu*. Revista de statistică. XVI, 1967. Nr. 5. A hivatkozott tanulmány mellékletében városonként közzétett népmozgalmi arányszámok alapján számított érték.
- ¹⁵ MEASNICOV, Ioan – TREBICI, Vladimir: *Aspecte ale migrației interne și urbanizarea în lumina rezultatelor preliminare ale recensământului din 5 ianuarie 1977*. Revista de statistică. XXVII, 1978. Nr. 4. 36. p. A városok és peremtelepülések természetes szaporulata a tizenegy év alatt összesen 1 037 043 főnyi volt. *Anuarul demografic al Republicii Socialiste România*. 1974. 142, 236. p., statisztikai évkönyvek.
- ¹⁶ *Geografia României. Vol. 2. Geografia umană și economică*. București, 1984, Editura Academiei RSR. 146. p. Más számítások szerint a legszűkebb értelemben (peremközségek nélkül) vett városi népesség 1948–1981 közötti 7 milliós szaporulatából kb. 3/5 résznyi a vándorlási többlet. LUNGU, Gh.: *Impactul urbanizării asupra structurii populației R. S. România*. Revista de statistică. XXXII, 1983. Nr. 12. 24. p.
- ¹⁷ Az 1993. évi statisztikai évkönyv tanulságos adatsort közöl az utóbbi negyedszázad belső vándorlásairól, s ezen belül a falu–város közötti népességcsere alakulásáról (a lakóhelyüket változtatók illetősége szerint).

Időszak	Lakóhelyet változtattak	Ebből			
		Új lakóhelyükre érkeztek		Korábbi lakóhelyükről távoztak	
		városba	faluba	városból	faluból
1968–1976	2 906 244	1 775 906	1 130 338	831 385	2 074 859
1977–1984	2 458 404	1 954 951	503 453	614 065	1 844 339
1985–1989	1 035 676	751 109	284 567	266 089	769 587
Éves átlagban					
1968–1976	322 916	197 323	125 593	92 376	230 540
1977–1984	307 300	244 369	62 931	76 758	230 542
1985–1989	207 135	150 222	56 913	53 218	153 917
1990	786 471	691 803	94 668	170 381	616 090
1991	262 903	185 459	77 444	79 670	183 233
1992	293 182	186 172	107 010	111 471	181 711

Az országon belüli népességcserében részt vevők száma 1973–1974-ben 375 ezres értékkel tetőződött és csak tíz év múltán süllyedt ismét 300 ezer alá. Ezen belül a városok javára erős időbeli eltolódás figyelhető meg. A vizsgált időszak kezdetén a falvak még nem csupán kibocsátóként, de befogadóként is jelentős részt vállaltak a migrációs mozgásokból. 1977-ig a lakóhelyet változtatóknak közel a 40 százaléka falvakban telepedett meg. (A legmagasabb értéket 1973-ban regisztrálhatjuk, 150 ezer fővel.) Részesedésük a beköltözők számából azonban 1977–1984 között majdnem a felére zuhant vissza. A falvakat elhagyók száma változatlan, a városba költözőké növekedett. A csúcs-

pont 1980 és 1981, 275 ezer körüli értékkel. 1985 után az általános népességmozgás csillapodott; a városok részese-
dése is csökkent, bár magasabb volt, mint az 1977-et megelőző években. Az 1989-es események szembetűnő fejle-
ménye a falusi népesség – látszólagos – városokra zúdulása. Jó okunk van feltételezni, hogy e statisztikai jelenségben
nagyobbrészt nem tényleges helyváltoztatás, hanem a korábban rejtett migráció legalizálása, a bizonytalan helyzetű
„jövevények” státusának rendezése nyilvánul meg. 1989. július 1-én Románia 12 311 803 városi lakosából
11 670 175-en bírtak helyi illetőséggel. A városlakók száma egy év alatt 297 041-gyel lett több. Ezen belül a helyi il-
letőségű lakosoké 512 987-tel nőtt, míg a csupán ideiglenes tartózkodási engedéllyel rendelkezőké 215 946-tal csök-
kent.

- ¹⁸ SEMLYÉN István: *Hétmilliárd lélek*. Bukarest, 1980, Kriterion. 194. p.
- ¹⁹ SALVANU, Marioară – KESZI-HARMATH Sándor: *Város és városiasodás*. Korunk évkönyv 1980. Kolozsvár-
Napoca, 1980. 34. p.
- ²⁰ Ezt megelőzően, 1966 és 1968 között négy település nyerte el a városi rangot. *Geografia României*. Vol. 2. 29, 145. p.
- ²¹ Az Ókirályságbeli városi lakosság száma az 1989. évi népszámlálás időpontjában 1 125 272, 1912-ben 1 330 132
volt. COLESCO, L.: La population de la Roumanie. *Buletinul statistic al României*. XII, 1915. Nr. 36–37. 431. p.
- ²² A Kárpátokon túli városlakók száma Románia háborúba lépésekor 1 408 862-ben számítható, 1930-ban 2 087 835.
Előbbi érték a Caliacra, Durustor megyék és Herța nélkül vett regáti városok 1915. évi, illetőleg a Bukovinától Ro-
mániához került városok 1919. évi adatait foglalja magában. *Anuarul statistic al României* 1922. București,
Direcțiunea Generală a Statisticii, 1923. 25. p. Bukarest lakossága 347 933-ról 639 040-re, 1941-ig pedig 992 536-ra
növekedett.
- ²³ MEASNICOV, Ioan: *Contribuții la studiul migrației interne în România 1941–1948*. Revista de statistică. XVII,
1968. Nr. 10. 23–24. p.
- ²⁴ Measnicov 12. sz. jegyzetben hivatkozott tanulmányának eljárását követve becslésünk során a falusi lakosság 1948–
1955 közötti természetes szaporulatának országosan regisztrált 11,64 százalékos arányszámát vettük alapul. Erdély-
ben a természetes szaporulat alacsonyabb az országosnál. Az eltérés a falusi térségekben 1956–1966 között éves át-
lagban 3,56 ezrelék volt. E különbség figyelembevételével Erdély falusi lakosainak természetes szaporulata 1948–
1955 között 9,15 százalékból feltételezhető. E növekedési arány alapján 1948. évi lélekszámuknak, mely az 1956.
évi közigazgatási beosztás szerint (ideértve a peremtelepüléseket is) 4399,2 ezer volt, 1956-ig elméletileg 4801,7
ezerre kellett volna emelkednie. Erdélyben az 1956. évi népszámlálás a peremtelepüléseken élőkkel együtt 4478,5
ezer falusi lakost talált, mely érték 323,2 ezerrel kevesebb az előbbi módon számítotttnál. Ez elvándorlásuk becsült
különbözete.
- ²⁵ MEASNICOV, Ioan: *Contribuții la studiul migrației interne în România. 1948–1956*. Revista de Statistică. XVIII,
1969. Nr. 2. 27. p.
- ²⁶ HUNYA Gábor: *Románia területi fejlődése és regionális politikája*. Románia 1944–1990. Budapest, 1990, Atlantisz.
159. p.
- ²⁷ *Anuarul demografic al Republicii Socialiste România*. București, 1967, Direcția Centrală de Statistică. 22–25, 82–85.
p.
- ²⁸ Vö. RONNAS, Per: i. m. 80. p., TREBICI, Vladimir – HRISTACHE, Ilie: *Demografia teritorială a României*.
București, 1986, Editura Academiei Republicii RSR. 17. p.
- ²⁹ KOCSIS Károly: *Mohácstól napjainkig*. Együtt élő népek a Kárpát-medencében. Szerk. Ács Zoltán Budapest, 1994,
Auktor. 56. p.
- ³⁰ SEMLYÉN István: i. m. 210. p.
- ³¹ Az élveszületések száma 1965-ben (országosan 278 362, Erdélyben 95 403) nemzetiség szerint – az apa nemzetisége
alapján, amely a kisebbségek szempontjából hátrányosabb szempont, mintha az anya nemzetiségét vennénk figye-
lembe – a következőképp alakult: román családban az ország területének egészén 247 684 (89,0%), Erdélyben
66 905 (70,1%), magyar családban pedig 20 567 (7,4%), illetve 20 398 (21,4%) újszülött látott napvilágot. Az 1966.
évi népszámlálási eredményekkel összevetve megállapítható, hogy a román élve születettek számaránya saját nemze-
tiségüknek az ország összlakosságán belüli 87,7 százalékos, illetve Erdélyben regisztrált 67,8 százalékos arányánál
magasabb, míg a magyar újszülötteké a magyar nemzetiség 8,5 százalékos országos, illetőleg 23,8 százalékos erdélyi
arányánál alacsonyabb. A születési arányszám a népszámlálási adatokra vetítve a románok esetében az országos 14,6
ezrelékkel szemben 14,8, az erdélyi 14,2 ezrelékes átlaggal szemben pedig 14,4, míg a magyarságnál már csak 12,7,
illetve 12,8 ezrelék lenne. *Anuarul demografic al Republicii Socialiste România*. 1967. 52. p. Hasonló tendenciát
mutatnak a magyarság 1966–1977 közötti nyers élveszületési arányszámai is. A 11 év alatt a magyar nemzetiségű
családokban világra hozott újszülöttek hozzávetőleges száma 336 ezer volt. Ez a két népszámlálás végeredményének
középarányosához viszonyítva évi 18,4 ezreléknek felel meg, az országos 20,8 és az erdélyi 19,4 ezrelékes átlaggal
szemben. SEMLYÉN István: i. m. 203. p. A bukaresti statisztikai szolgálat a természetes népmozgások és a migráci-
ós tényezők figyelembevétel 1988 végén 1753,2 ezer főben állapította meg a magyar nemzetiségűek lélekszámát.
MARCOVICI, Ion: *Populația României pe structurile naționalităților*. România liberă. 1990. Nr. 75. 3. p. Ez az ér-
ték a magyar nemzetiségűek 1977. évi 1712,8 ezres számából kiindulva, 1977–1988 közötti 23,1 ezer fős kivándorlá-
suk hozzászámításával 63,5 ezer főnyi természetes szaporulatot feltételez. A magyarság gyarapodásának évi átlaga

eszerint 3,4 ezrelék, míg ugyanez idő alatt az erdélyi átlag 5,5 ezrelék volt.

- ³² A román statisztikai szolgálat belügyi közlés alapján nyilvánosságra hozta az utóbbi két évtized emigrációs adatait. A kivándorlás Romániából 1975–1991 között az alábbiak szerint alakult:

Időszak	Összesen	Román	Német	Magyar	Zsidó	Egyéb	Erdélyből összesen
1975–1976	20 037	6 475	7 492	1 460	4 175	435	11 881
1977–1985	208 089	73 587	104 604	15 077	11 154	3 667	148 581
1986–1989	134 338	48 513	48 009	29 816	4 416	3 584	104 176
1990–1991	141 089	43 195	75 639	18 534	1 261	2 460	116 687
Együtt	503 553	171 770	235 744	64 887	21 006	10 146	381 325

Forrás: Anuarul statistic 1993. 143. p., Románia. Date demografice. 1994. 456–457. p.

- ³³ A tartomány viszonylagos nemzetiségi homogenitása következtében az összlakosság népmozgalmi mutatószámai különösebb torzulás nélkül alkalmazhatók lennének az ott élő magyarságra is. Az 1965. évi tartományi születési arányszámok nemzetiségi eltérései alapján azonban a falvakban a magyarok természetes szaporulatát az évenkénti átlagnál 1,5 ezrelékponttal, a városokban pedig 0,5 ezrelékponttal alacsonyabb értékben vettük számításba.

- ³⁴ *Report on the Situation of Minorities in Romania*. Council of Europe, Parliamentary Assembly Doc. 5259. (1984. aug. 6.) 16–17. p. A dokumentum részletezése szerint az Izraelbe kivándorlók száma 1948 május és 1955 között 123001, 1956–1965 között 109 268, 1966–1976 között 29 234 volt. Az NSZK-ba 1950–1969 között 19 748, 1970–1977-ben 49 814 romániai német emigrált. Ez utóbbi értéket az 1993. évi román statisztikai évkönyv vonatkozó közlése alapján 9809-cel csökkentenünk kell, ennyi volt ugyanis az 1977-ben Romániából távozott német nemzetiségűek száma. (Más forrás az NSZK statisztikai évkönyvei alapján arra a megállapításra jut, hogy 1955–1979 között mintegy 127,9 ezren vándoroltak ki Romániából Németországba, akik közül 63,9 ezren voltak német nemzetiségűek. RONNAS, Per: i. m. 104. p.)

- ³⁵ A bukaresti statisztikai szolgálat 1991. július elején 23 millió 185 ezer főben állapította meg Románia népességszámát. Ez a szám a népmozgalmi közlések alapján az év végén 23 millió 183 ezer. (Más forrás szerint 23 millió 189 ezer. Vö. NITS Árpád: *Népszámlálási részeredmények*. Romániai Magyar Szó. 1992. május 1. 7. p.) A népszámlálás véglegesített adatai szerint Románia 1992. január eleji lélekszáma a népszámláláskor 22 millió 810 ezer volt, vagyis az előbbi számok középértékénél 376 ezerrel kevesebb. Ez utóbbi – hozzávetőleges – szám elvileg azon távollévőket, vagy véglegesen távozottakat foglalja magában, akikről a központi lakosság-nyilvántartás nem tudott (tiltott határátlépők, illegális kivándorlók, vendégmunkásként vagy más okokból időlegesen külföldön tartózkodók stb.). Az ellenőrizetlen migráció a belügyminisztérium kivándorlási adatainak tükrében lényegesen kisebbnek mutatkozik. Az ország vándorlási vesztesége 1977. I. 5. és 1992. I. 6. között – az 1 977 202 fős természetes szaporulatot és az 1 250 125 fős tényleges gyarapodást összevetve – 727 077 főnyi, míg ugyanez idő alatt a 32. sz. jegyzet táblázatának tanúsága szerint 483 516-an hagyták el hivatalosan Romániát. A két érték különbsége 243 561. A nem hivatalosan távozottak száma eszerint 132,4 ezerrel kevesebb a számított népességszám alapján mutatkozó 376 ezer fős statisztikai veszteségnél. E 132,4 ezer lelkes eltérésre elméletileg a két népszámlálás közti be-, illetőleg visszavándorlás ad magyarázatot. Szembetűnő azonban, hogy ebből a feltételezett immigrációból – a vándorlási veszteséget, a hivatalos kivándorlást és a népesség-nyilvántartás hiányát egybevetve – csak 9,5 ezer lélek esik az utolsó két esztendőre, vagyis e szerint 122,9 ezer személy a decemberi fordulat előtti tizennégy esztendő során vándorolt volna be (vagy visza) az országba. Ilyen méretű immigráció azonban a diktatúra éveiben szinte elképzelhetetlen. E kérdés tisztázása csak a nemzetközi vándormozgalmak adatainak teljes körű ismeretében lehetséges.

- ³⁶ Az adatokat a román statisztikai gyakorlatban használatos „történelmi országrészek” szerinti csoportosításban összegeztük, azonban e felosztáson a Kárpátokon innen a magyar statisztikai hagyományokat követve némileg módosítottunk. Ennek megfelelően az egyes területi csoportok a következő megyéket foglalják magukban. *Bánság (Tisza-Maros szöge)*: Arad, Krassó-Szörény, Temes. *Partium (Tisza bal parja)*: Bihar, Máramaros, Szatmár, Szilágy. *Erdély (Királyhágóntól)*: Fehér, Beszterce-Naszód, Brassó, Kolozs, Kovászna, Hargita, Hunyad, Maros, Szeben. *Olténia*: Dolj, Gorj, Mehedinți, Olt, Vâlcea. *Munténia*: Argeș, Brăila, Buzău, Dâmbovița, Ialomița, Ilfov, Prahova, Teleorman. *Dobruzsza*: Constanța, Tulcea. *Moldva*: Bacău, Botoșani, Galați, Iași, Neamț, Suceava, Vaslui, Vrancea. *Bukarest municípium*.

- ³⁷ SEMLYÉN István *Városaink kérdőjelei* című alapvető tanulmányában (Uő: Illúziók lázadása. Bukarest, 1984, Kriterion. 101–111. p.) meglepő szókimondással hívja fel a figyelmet arra, hogy „bár gazdasági szempontból ma már kevésbé indokolt, egyelőre még lankadatlan erővel tart országsszerte is a falusi lakosság városba áramlása.” Az 1977–1981 júliusa közötti időszak adatait elemezve a „terjeszkedő fejlesztés” új terepeken történő nyomulását konstatálja: „A székely városok közül erősen kiugrott a lakosságszám szempontjából az 1977-ben még csak 41 ezer lelket számláló Sepsiszentgyörgy (négy és fél évi növekedés: 17 179 lélek, 42%), ami viszonyszámban jóval meghaladja Brassó növekedési ütemét, abszolút számban pedig megközelíti a 116 ezer lélek lakta Pitești vagy akár a 288

ezres lélekszámú Temesvár szaporulatát. Feltűnően nagy volt a népszámláláskor még csak 31 000 lelket számláló Csíkszereda növekedése (több mint 9 ezer lélek, közel 30%), valamint Székelyudvarhelyé (7,5 ezer lélek, 26%). Marosvásárhely lakossága ugyanebben az időben 11 ezer fővel nőtt, és elérte a 141 262 lelket.”

³⁸ Az idevonatkozó számítások forrása a *Mic dicționarul enciclopedic* 1978. és 1987. évi kiadása. A nyelvterületek leírását, illetőleg elhatárolásuk szempontjait lásd VARGA E. Árpád: *Változás és állandóság. Az etnikai viszonyok alakulása hét észak-erdélyi megye magyar többségű településvidékén*. Honismeret. XVII, 1989. 4. sz. 59–61. p.

³⁹ KOMÁN János: *Lefejezett kezdeményezés?* Romániai Magyar Szó. 1992. március 14–15. 1. p.